

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาการสืบทอดงานศิลปะผ้าทอ ของกลุ่มชนไทยทรงดำในจังหวัดเพชรบุรี” ผู้วิจัยได้นำเสนอวรรณคดีที่เกี่ยวข้องเรียงตามลำดับดังนี้ คือ

1. ศิลปหัตถกรรมผ้าทอ กับบริบททางวัฒนธรรม
2. ไทดำ
 - ประวัติความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐาน
 - คติความเชื่อ ประเพณี
 - การแต่งกาย
 - การทอผ้า ผ้าทอ และกระบวนการทอผ้า
3. ไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) หรือไทดำ ในประเทศไทย (จังหวัดเพชรบุรี)
 - การแต่งกาย
 - กระบวนการทอผ้า (เทคนิควัสดุละลาย)
 - การสืบทอดการทอผ้า

1. ศิลปหัตถกรรมผ้าทอกับบริบททางวัฒนธรรม

ศิลปหัตถกรรมประเภทงานผ้าทอ จัดเป็นวัฒนธรรมประเภทวัฒนธรรมทางวัตถุ ซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางด้านการดำรงชีวิต เช่น เป็นสิ่งของเครื่องใช้ ซึ่งทำสืบทอดกันมาจนเป็นความก้าวหน้าในด้านประโยชน์ใช้สอย (พระยาอนุมานราชธน, 2525) การสืบทอดงานศิลปหัตถกรรมจึงจัดเป็นการสืบทอดวัฒนธรรม ได้มีผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม ดังนี้ “วัฒนธรรมเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกิดจากการซึมซับการเรียนรู้ (Pattern of learner behavior) และพฤติกรรมนั้นกระทำกันในกลุ่มชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเชื่อว่าวัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม เพราะได้เกิดกระบวนการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง” (สุพิศวง ธรรมพันทา, 2532) วัฒนธรรม คือ ผลรวมที่มนุษย์ได้คิดประดิษฐ์ สิ่งสม สืบทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูก-หลาน (ชนัญ วงศ์วิภาค, ม.ป.ป.) วัฒนธรรมประกอบขึ้นด้วยปัจจัยหลายอย่างที่มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคม ใช้เป็นวิธีดำเนินชีวิต ซึ่งจะประกอบด้วย ครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนา (ความเชื่อ) การสื่อสาร ศิลปะ การนันทนาการ การแพทย์ สิ่งที่รวมกันทั้งหมด จัดเป็น “วัฒนธรรม” (งามพิศ สัตย์สงวน, 2535) ซึ่งสอดคล้องกับที่ อมรา พงศาพิชญ์ (2535) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรม ใน

งานศิลปหัตถกรรม ก็คือ การสืบทอดความสามารถนี้มาจากบรรพบุรุษ เชื่อกันว่าโดยทั่วไปแล้วผู้มีความสามารถพิเศษทางการทำงานศิลปหัตถกรรม จะต้องมื่บรรพบุรุษที่มีความสามารถทางการทำงานศิลปหัตถกรรมมาก่อน ซึ่งมีได้หมายความว่าเฉพาะผู้เป็นพ่อ-แม่เท่านั้น บรรพบุรุษในที่นี้ครอบคลุมไปถึงญาติคนอื่น ๆ ซึ่งอาจเป็น ปู่-ทวด หรือไกลกว่านั้นก็ได้ ความสามารถในการทำงาน ศิลปหัตถกรรม ซึ่งเด็กหรือผู้ใหญ่แสดงออกให้ปรากฏนี้อาจฝึกฝนได้จากการศึกษาจากผู้อื่นหรือฝึกด้วยตนเองก็ได้ แต่ผลสรุปของนอร์แมนเมียร์ กล่าวว่า ผู้ที่มีความสามารถทางการทำงานศิลปหัตถกรรมนั้น ต้องได้รับเชื้อจากความเป็นผู้มีความสามารถทางการทำงานศิลปหัตถกรรม การเรียนรู้ที่ฝึกได้จากบุคคลภายนอกนั้น อาจมีส่วนช่วยให้เด็กหรือบุคคลทั่วไปพัฒนาฝีมือหรือทักษะทางการทำงานศิลปหัตถกรรมได้บ้าง แต่เมื่อเทียบกับผลแห่งการสืบทอดจากบรรพบุรุษแล้ว จะเห็นได้ว่า ความถนัดในการทำงานศิลปหัตถกรรมที่ได้รับจากบรรพบุรุษมีความสำคัญ และจำเป็นมากกว่า

จากการศึกษาการสืบทอดงานศิลปหัตถกรรมพอจะสรุปได้ว่า ศิลปหัตถกรรมเป็นวัฒนธรรมประเภทหนึ่งของมนุษย์ และมนุษย์สามารถรักษาวัฒนธรรมประเภทนี้ไว้ได้ด้วยการสืบทอดงานศิลปหัตถกรรมให้กับลูก-หลานในครอบครัวสืบทอดกันมาจนกลายเป็นลักษณะของวัฒนธรรมที่ยาวนาน โดยสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

งานผ้าทอพื้นบ้านกับการสืบทอดวัฒนธรรม

งานศิลปหัตถกรรมประเภทหนึ่ง คือ งานผ้าทอ มนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์จะมีลักษณะที่บอกถึงความเป็นกลุ่มชนของตน ที่เห็นได้ชัดเจนจะดูได้จากผ้าและเครื่องแต่งกาย ซึ่งจะประกอบด้วยลักษณะของลวดลาย วิธีการ การเลือกใช้วัสดุ เป็นต้น ซึ่งเมื่อผลิติดอกมาเป็นผืนผ้า จะเป็นการบอกถึงลักษณะของเผ่าพันธุ์ ซึ่งแต่ละเผ่าพันธุ์จะมีการใช้ผ้าที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปหัตถกรรมด้านผ้าพื้นบ้าน พื้นเมืองได้กล่าวว่า “งานผ้าทอพื้นเมืองเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งถ้ามองในลักษณะของศิลปะและวัฒนธรรมแล้ว งานผ้าทอพื้นบ้าน พื้นเมืองเป็นสิ่งมีค่า เพราะเป็นหลักฐานที่สะท้อนให้เห็น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมของชุมชน เป็นความสามารถที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มชนนั้น ๆ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2527)

ในการศึกษางานผ้าทอพื้นบ้านพื้นเมืองได้มีผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทางด้านงานผ้าทอพื้นบ้าน พื้นเมือง ได้กล่าวว่า การสืบทอดงานศิลปะผ้าทอโดยทั่วไปพบว่าเป็นการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ดังจะพบว่า การสืบทอดงานผ้าทอของผู้หญิงอีสานที่ว่า “การเรียนรู้การทอผ้าจากแม่ และญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง และเพื่อนบ้านมาตั้งแต่เด็ก” (สุรียา สมุทรคุปต์ และคณะ, ม.ป.ป.) ผ้าทอพื้นเมืองเป็นสิ่งบอกเรื่องราวทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา ผ้าหรือเครื่องแต่งกาย เป็นเสมือนวิธีการบอกถึงแหล่งกำเนิด ฐานะ การพัฒนาการของคน โดยดูได้จากลวดลายบนผืนผ้า และเทคนิคการผลิต

เชิงของการสืบทอดไว้สองแนวทาง แนวทางแรกคือ อีกแนวทางหนึ่งคือ การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เช่น กระบวนการที่พ่อ-แม่ อบรมสั่งสอนลูก ว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ สืบทอดวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งสู่อีกสังคมหนึ่ง ซึ่งเป็นการที่สังคมหนึ่งยอมรับวัฒนธรรมของสังคมอื่น โดยฝ่ายที่รับวัฒนธรรมจะยอมละทิ้งวัฒนธรรมของตนบางส่วนไป ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมก็เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการ วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ช่วยประสานและผูกมัดมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันในสังคม เป็นสิ่งช่วยให้โครงสร้างของสังคมยังคงอยู่ เพราะเป็นการเสริมสร้างความผูกพันทางจิตใจ เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข “วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มิได้อยู่เฉพาะในมนุษย์เท่านั้น ซึ่งสืบทอดได้โดยการเรียนรู้กระบวนการที่เริ่มต้นตั้งแต่เกิดจนตาย” (ผ่องพรรณ มณีรัตน์ และคณะ, 2535)

เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งดีงามที่มนุษย์ได้พยายามสร้าง สะสม และสืบทอดให้คนรุ่นหลังได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในขณะเดียวกัน วัฒนธรรมทางด้านศิลปหัตถกรรม ก็เป็นกระบวนการที่สังคมมนุษย์ในอดีตสืบทอดให้คนรุ่นหลัง จะเห็นได้จากที่ผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปหัตถกรรมได้เสนอความคิดว่า งานศิลปหัตถกรรม ได้ถูกสืบทอดมาจากบรรพบุรุษในลักษณะการถ่ายทอดวัฒนธรรม ดังนี้

งานศิลปหัตถกรรมในแนวการสืบทอดวัฒนธรรม

งานศิลปหัตถกรรมเป็นงานที่มีการสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน นับตั้งแต่มนุษย์เริ่มรู้จักทำงานศิลปหัตถกรรม เพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน การทำงานศิลปหัตถกรรมทุกสาขาเป็นการเรียนรู้ที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ เป็นการสืบทอดกันในครอบครัว ลักษณะเช่นนี้ผู้เรียนต้องเริ่มเรียนจากการบอกกล่าวกันด้วยปาก และฝึกหัดทำจนเกิดความชำนาญ และทำได้ในที่สุด (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2535) การที่เห็นว่า ศิลปหัตถกรรมเป็นตัวแทนของความหมายที่ใช้ในการดำรงชีวิต จึงได้รับการสืบทอดต่อเนื่องกันเป็นประเพณียาวนานจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง คุณค่าเหล่านี้เป็นพลังของการอยู่รอดของวัฒนธรรม (โรเบิร์ต เรดฟิลด์, อังโน ยศ สันตสมบัติ, 2537) ในลักษณะนี้การเรียนรู้ของผู้ทำงานศิลปหัตถกรรม ในวัฒนธรรมไทยก็มีการเรียนรู้หลายรูปแบบ แต่วิธีที่มีการฝึกฝนได้พูดคุยเกี่ยวกับงานศิลปหัตถกรรมประเภทนั้น ๆ และการมีพ่อ-แม่เป็นผู้ทำงานศิลปหัตถกรรมนั้นเป็นพื้นฐานของลูกจะเรียนรู้ได้ตั้งแต่เด็ก (ศรัณย์ ทองปาน, 2534)

ส่วนการสืบทอดงานศิลปหัตถกรรมอีกแนวหนึ่ง ซึ่งถือเป็นการสืบทอดจากบรรพบุรุษที่มีความถนัดทางงานศิลปหัตถกรรม ชูศักดิ์ เพรสคอร์ท (ม.ป.ป.) ได้อ้างถึงงานวิจัยของ นอร์แมน เมียร์ ถึงการศึกษาเรื่องทฤษฎีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ (Constitutional stock heritage) ผลการวิจัยครั้งนี้สรุปได้ว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดในการเอื้อให้บุคคลใดบุคคลหนึ่ง มีความสามารถพิเศษทางการทำ

(แพทริเซีย (ซีสแมน) แน่นหนา, 2534) ซึ่งในผ้าพื้นเมืองของถิ่นต่าง ๆ ทั่วโลกมีลวดลายและสัญลักษณ์บนผืนผ้าของชุมชนต่าง ๆ นั้น ทอขึ้นตามคตินิยม ล้วนมีความหมายที่เกิดกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ตลอดจนสะท้อนให้เห็นร่องรอย หลักฐานความเป็นมาของวัฒนธรรม (สาวิตรี สุวรรณสถิต, 2535) นอกจากนั้นงานผ้าทอพื้นเมือง ยังแสดงสถานภาพของบุคคลในสังคม สภาพทางเศรษฐกิจ จริยธรรม และความงามส่วนตัว เพราะเป็นค่านิยมในสังคม และเป็นหน้าที่ของแม่บ้าน ซึ่งจะสืบทอดวิธีการทอผ้าแบบพื้นเมืองสืบต่อกันมา จากแม่สู่ลูกผู้หญิง จากญาติผู้ใหญ่ สืบต่อให้ญาติที่เป็นหลานสาว เป็นต้น (โสภิตา ยงยอด, 2537) และจากศูนย์ข้อมูล เมืองโบราณ (2534) ได้กล่าวถึงผ้าที่เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมว่า "ผ้าทอหรือเครื่องแต่งกายเป็นสัญลักษณ์ของชนเผ่า เช่น การกำหนดชื่อเรียกตามลักษณะของเครื่องแต่งกาย เช่น แม้วแดง แม้วลาย ไทยแดง ไทยดำ ไทยขาว นอกจากนั้นลวดลายของผ้า ยังแสดงถึงความเป็นชนกลุ่มเดียวกัน มีบรรพบุรุษและนับถือบรรพบุรุษเดียวกัน โดยผ่านลวดลายแบบสัญลักษณ์ เช่น ลายกบ นาค เป็นต้น จะเห็นว่าผ้าเป็นวัฒนธรรมบรรพกาล ที่สตรีมีบทบาทอย่างยิ่งในการผลิต เพราะเป็นหน้าที่ของสตรีโดยตรงที่สังคมยอมรับ

จากการศึกษางานผ้าทอพื้นเมือง ทางด้านการสืบทอดวัฒนธรรมนั้นพอสรุปได้ว่า ผ้าทอพื้นเมืองมีประวัติความเป็นมา วิธีการผลิตที่พัฒนามาเป็นเวลานาน โดยผลิตขึ้นจากความเชื่อตามคตินิยมของพื้นเมืองเป็นเกณฑ์ ด้วยเหตุดังกล่าวผ้าจึงเป็นวัฒนธรรมส่วนหนึ่งของมนุษยชาติที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน

2. ไทดำ

ประวัติความเป็นมาของไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) ไทดำ

ประวัติความเป็นมาของไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) ไทดำ

พงศาวดารเมืองแกลง (เมืองเดียนเบียนฟู) ได้กล่าวไว้ในประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ (เล่ม 4) กรมศิลปากร (2507) ซึ่งมีข้อความตรงกันกับบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2504) ในหนังสือเวียดนาม กล่าวถึงกำเนิดของไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) ไทดำผู้ก่อตั้งเมืองแกลงไว้ดังนี้

ในหนังสือจดหมายเหตุโบราณของผู้ไท กล่าวไว้ว่า แต่เดิมเมืองแกลง เป็นที่ว่างเปล่า มีแต่ภูเขาและต้นไม้ ยังไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ ในครั้งนั้นมีเทวดา 5 องค์ และเทพธิดา 5 องค์ เสวยทิพย์สมบัติมาช้านาน จะต้องมาจุติในโลกมนุษย์ จึงอธิษฐานจิตร่วมกัน เนรมิต และเข้าไปอยู่ในเต้าปุง (ผลน้ำเต้า) เต้าปุงนั้นก็ลอยจากฟ้า แล้วจตุติลงมาบนภูเขาของทุ่งนาเตา (ภูเขาสูงนี้อยู่ทางตะวันออกของเมืองแกลง ระยะทางเดินเท้า 1 วัน) เมื่อน้ำเต้านั้นแตกออก ก็มีมนุษย์รูปร่างต่าง ๆ กัน ชายหญิงคู่แรกที่ออกมาเป็นพวกช้า (ช้าและ) คู่ต่อมาเป็นพวกไทดำ ลาว ฮ่อ (จีนยูนนาน) และแกว (ญวน) ตาม

ลำดับ รวม 5 คู่ ทั้ง 5 คู่ นั้นพากันเดินลงจากภูเขาลงมาดื่มน้ำและอาบน้ำชำระร่างกาย ที่หนอง
 ฮก หนองฮาย ซึ่งเขาของทุ่งนาเตา น้ำในหนองนั้น เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดได้อาบได้กินแล้วจะทำให้
 ผิพรรณสะอาด ผ่องใส ดงาม มีสติปัญญา เฉลียวฉลาด ส่วนข้าและผู้ที่พ้อออกมาก่อนกลัวหนาวไม่
 ยอมอาบน้ำ จึงมีผิวดำคล้ำ เป็นต้นตระกูลของพวกเขาทั้งหลาย รวมทั้งพวกม้ายด้วย ส่วนอีก 4 คู่ นั้น
 แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเมือง และประเทศของตนอยู่ต่างหาก

ผู้ไทดำตั้งตนเป็นใหญ่อยู่ ณ เมืองแฉก มีกษัตริย์พระองค์แรกคือขุนลอคำ ส่วนข้าผู้ที่เป็น
 เป็นคนเกียจคร้านไม่ยอมตั้งบ้านเมือง ชอบอาศัยอยู่ตามป่าเขา ทำไร่ข้าวปลูกผัก ล่าสัตว์ เลี้ยงชีพไป
 วันหนึ่ง ๆ ต้องอาศัยอยู่ในดินแดนของน้องลาว และน้องผู้ไท ได้รับความลำบากมากกว่าน้อง
 ทั้งปวง ครั้นภายหลังน้องลาวและน้องผู้ไทก็เก็บรวบรวมเอาพวกเขาจะ ไว้เป็นบ่าว

ขุนลอคำนั้นเดิมสร้างเมืองอยู่ที่บ้านสามหมื่น เพราะมีไพร่พลราษฎร 33,000 คน ต่อ
 มากลายเป็นเมืองใหญ่เรียก "เมืองแฉก" เมืองที่ขึ้นอยู่ด้วย คือ ทางใต้มีเมืองบัว เมืองซอน เมืองเทียม
 เมืองกูด เมืองปันลอ เมืองชำเหนือ เมืองชำใต้ เมืองสมแอตเชียงค้อ หัวพันทั้งหก ลิบสองจุไท ทาง
 เหนือตั้งแต่เมืองไฮ้ เมืองซอ เมืองลา จดเขตแดนเมืองฮ้อ (จีนยูนนาน) ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
 ตั้งแต่เมืองหัวอู่ เมืองภูฝาง เมืองโพนไทร เมืองอุบ เป็นเขตแดนของเมืองแฉกทั้งสิ้น

ตามตำนานกล่าวว่า เมื่อขุนลอคำสิ้นพระชนม์แล้ว มีขุนบรม (บลุม) เป็นเจ้าเมืองต่อมา มี
 ไอรสชื่อขุนลอมมา ได้ตั้งเมืองหลวงพระบางเป็นราชธานี ต่อมาในภายหลังทางเมืองแฉกนั้น หลานเจ้าขุน
 ลอคำ ซึ่งเป็นเจ้าเมืองลา ได้มาเป็นเจ้าเมืองแฉก ทรงพระนามว่า ขุนล้านเจือง สืบสันตติวงศ์ต่อ ๆ กัน
 มา จนถึงสมัยของดึกเทื่อง ดึกเทื่องได้เกณฑ์พลเมือง มาขุดคูทำกำแพงเมืองด้วยดิน ปลูกต้นไม้ไม้ไผ่ไว้
 ล้อมรอบเมืองเชียงแล (และเรียกค่ายเชียงแลมาจนปัจจุบันนี้) เมื่อดึกเทื่องถึงแก่กรรม บุตรหลานได้
 ฆ่ากระบือ หมู เบ็ด ไก่เช่นที่ฝังศพดึกเทื่อง เพื่อดึกเทื่องจะได้ไม่อดอยาก เมื่อขึ้นไปอยู่กับบรรพบุรุษ
 บนสวรรค์ นับจากนั้นมา บรรดาผู้จะเป็นเจ้าเมืองแฉกคนต่อ ๆ มา ต้องทำพิธีเช่นไหว้ดึกเทื่องตลอดมา

การตั้งถิ่นฐาน

ไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) หรือไทดำ เป็นกลุ่มชนที่สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูล
 ไทย-ลาว ตามที่ สุจิตต์ วงษ์เทศ (2534) ได้เขียนไว้ในบทความที่เสนอต่อ The Siam Society
 Symposium ว่า ไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) หรือไทดำนี้ตามลักษณะของศิลปะและวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม
 ของคนตระกูลไทย-ลาว โดยเฉพาะกลุ่มชนที่อาศัยอยู่แถบลุ่มแม่น้ำดำ ลุ่มแม่น้ำแดง คือ ชนกลุ่ม
 ไทดำ ไทแดง ไทขาว ซึ่งกระจายอยู่เป็นบริเวณกว้างในเขตตอนเหนือของเวียดนาม วัฒนธรรมของกลุ่ม
 ชนไทยเหล่านี้คือ

1. พุฒภาษาตระกูลไทย-ลาว

2. ปลุกข้าวเหนียว ชนชาติที่ปลุกข้าวเหนียว กินข้าวเหนียวคือ คนในตระกูลไทย
3. ปลุกเรือนยกเสาสูง เพราะใช้ไต้ถุนบ้าน ทำกิจกรรมต่าง ๆ ทางวัฒนธรรม เช่น

ทอผ้า เก็บเครื่องมือทางเกษตร ทำเครื่องจักสาน

ความสำคัญของชนกลุ่มนี้มีความเชื่อร่วมกันคือ การนับถือ “แกน” และ “ผีบรรพบุรุษ” มีร่องรอย หลักฐานเกี่ยวกับเครื่องมือ เครื่องใช้ที่ทำด้วยสำริดในวัฒนธรรมดองซอน และเครื่องดนตรี ที่ปัจจุบันเรียกว่า “แคน” ซึ่งไทดำหรือลาวโซ่งในเขตจังหวัดเพชรบุรีทุกวันนี้ก็ยังใช้แคนในการขับลำในพิธีกรรมต่าง ๆ อยู่

ไทยดำ หรือไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) มีแหล่งที่อยู่อาศัย กระจายอยู่ในบริเวณกว้าง ตั้งแต่ทางตะวันตกของตอนเหนือของเวียดนาม โดยเฉพาะในเขต เซินลา (Sonla) หรือเมืองลา เมืองแกน หรือเมืองเคียนเบียนฟู ตอนใต้ของมณฑลยูนนาน (Yunan Province) ในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และทางตอนเหนือของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะอักษรศาสตร์, 2537) แถบภาคตะวันตกของประเทศสาธารณรัฐเวียดนาม มีคนไทยดำอาศัยอยู่ โดยกระจายอยู่ในอำเภอวันเจิน (บริเวณหุบเขารูปประทะของเมืองหล่อ) อำเภอ หานเหวียน (ทุ่งที่ราบเมืองพาน) เมืองลา เมืองทอนโจว เมืองมาซิน เมืองโซวเป่า เมืองต่วนเซ้า และเมืองเคียนเบียน (เมืองแฉง) โดยเฉพาะเมืองหล่อ ถูกบันทึกไว้ในความโตเมือง (หนังสือเล่าเรื่องเมือง) ว่าเมืองนี้กำเนิดมาตั้งแต่กลุ่มไทดำอพยพมาจากเมืองโฮม เมืองฮาย มาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองหล่อนี้ สำหรับคนไทดำแล้วถือว่า เมืองหล่อเป็นเสมือนบ้านเกิดเมืองนอน เพราะได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งแห่งแรก และเชื่อว่าเมื่อตายแล้ววิญญาณของคนไทยดำจะถูกส่งไปยังเมืองหล่ออันเป็นเมืองดั้งเดิมของคนไทยดำ (เก็ม ตรอง, 2534 ทวี สว่างปัญญากร แปล) นอกจากนี้ยังมีผู้ที่ได้ศึกษาเรื่องราวของกลุ่มคนไทยดำ หลายท่านได้ให้ความเห็นตรงกันว่า คนไทดำ จะมีหลักแหล่งและอาศัยอยู่บริเวณแคว้นสิบสองจุไท แถบเมืองแฉง (เมืองเคียนเบียนฟู) เมืองควาย เมืองโม่๊ะ เมืองคุง เมืองม่วย เมืองลา เมืองหวัด (เมืองหวาด) เมืองซาง และได้อาศัยอยู่กระจัดกระจายทางแถบตอนเหนือของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และทางตอนใต้ของประเทศสาธารณรัฐจีน

แหล่งที่อยู่อาศัยของไทยดำพอสรุปได้ว่า ไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) หรือไทดำ เป็นคนไทยแท้กลุ่มหนึ่ง มีแหล่งอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของประเทศสาธารณรัฐเวียดนาม และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และทางตอนใต้ของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

คติความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม

คติความเชื่อของไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) ไทดำ

มิตร ปิติพัฒน์ (2537) อธิบายถึงคติความเชื่อของไทยทรงดำไว้ดังนี้ พิธีกรรมในสังคมไทยทรงดำ ปัจจุบันแบ่งได้ 2 ประเภท คือ พิธีกรรมตามแนวพุทธศาสนา และพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการนับถือผี และการบูชาบรรพบุรุษ โดยไทยทรงดำให้ความสำคัญกับพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมมาก วิถีชีวิตของไทยทรงดำที่เห็นจากพิธีกรรมจะคล้ายคลึงกับวิถีชีวิตของคนไทย-ลาวทางภาคอีสานของไทย พิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมของไทยทรงดำนั้นจะถูกปฏิบัติอย่างเคร่งครัด จนกลายเป็นประเพณี การปฏิบัติพิธีกรรมถือเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งในอันที่จะอยู่ในสังคม และยังแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่คณะและในหมู่บ้าน สถานภาพและศักดิ์ศรีของวงศ์ตระกูล ตลอดจนจนเป็นการดำรงไว้ซึ่งขนบ ธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชน

การปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวไทยทรงดำเป็นการยืนยันโครงสร้างที่ยังมีอยู่ พิธีกรรมมีหน้าที่สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับสังคม และเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชน ตลอดจนเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงสถานภาพทางสังคมของกลุ่มชนด้วย

คติความเชื่อของไทยทรงดำ ส่วนใหญ่จะผูกพันอยู่กับความเชื่อเรื่อง "ผี" และ "ขวัญ" ในที่นี้ความหมายอย่างเดียวกันกับเทพยดาที่ให้ความคุ้มครองรักษา หรืออาจให้โทษผีในความเชื่อของไทยทรงดำ ได้แก่

ความเชื่อเรื่องผี

ศาสนาและความเชื่อของไทยดำ (ไทยทรงดำ) ที่สำคัญเกี่ยวข้องกับผี ขวัญและสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ เชื่อกันว่าโลกมนุษย์อยู่ภายใต้อำนาจของผีต่าง ๆ ผีนั้นมีทั้งประเภทให้คุณและโทษซึ่งอาจแบ่งออกได้ตามลำดับความสำคัญดังต่อไปนี้

แถนหรือผีฟ้า เป็นเทวดาที่อยู่บนฟ้า มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งหลาย สามารถบันดาลให้เกิดความเป็นไปต่าง ๆ ทั้งทางดีและร้ายต่อชีวิตคน และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ในโลกฉะนั้นมนุษย์จะต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามความประสงค์ของผีฟ้าหรือแถน เพื่อที่จะให้แถนมีความเมตตาและบันดาลให้เกิดความสุขแก่ตนได้ ถ้าผู้ใดกระทำความผิดไม่เป็นที่สพอารมณ์แก่แถนแล้ว ก็อาจได้รับภัยพิบัติต่าง ๆ ดังนั้นการดำเนินชีวิตของคนจึงอยู่ใต้การควบคุมของแถน

แถนของไทยดำนั้นมีอยู่มากมาย แต่ละแถนมีหน้าที่ให้คุณหรือโทษต่อมนุษย์ต่าง ๆ กัน ตัวอย่างเช่น

แกนหลวง เป็นหัวหน้าของแกนทั้งปวง มีหน้าที่คอยควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของแกน ให้เป็นไปตามปกติและตัดสินข้อพิพาทต่าง ๆ ให้เกิดความยุติธรรมแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

แกนบัวกำลาวิ เป็นผู้ดูแลทุกข์สุขและความอุดมสมบูรณ์ของมนุษย์โลก ควบคุมดินฟ้าอากาศและทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล

แกนชาติ เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตและสั่งให้มนุษย์มาเกิดในโลก

แกนแนน เป็นผู้ตั้งมิ่งขวัญของคน ทำให้มนุษย์มีอายุสั้นยาวตามที่กำหนดให้

แกนนุน เป็นผู้บันดาลความมั่งคั่งและอุดมสมบูรณ์ให้เกิดแก่มนุษย์

แกนเคอ เป็นแกนแห่งโรคภัยไข้เจ็บ ทำให้เกิดการเจ็บป่วยต่าง ๆ โดยเฉพาะในหมู่

เด็ก

แกนเคาะ เป็นผู้บันดาลให้เกิดเคราะห์ร้าย และภัยพิบัติแก่มนุษย์

แกนสิง เป็นแกนประจำตระกูลของชาติเผ่าไทดำ รักษาผู้อยู่ในวงศ์วานให้

อยู่เย็นเป็นสุข

แกนสัด เป็นผู้ดูแลมนุษย์ให้อยู่ในระเบียบวินัย ติดตามจับคนผิดมาลงโทษ

และคุ้มครองคนดีให้พ้นภัยพิบัติต่าง ๆ

แกนนุงขาว เป็นผู้บันดาลให้เกิดแสงสว่างทำให้คนมีความสวยงาม เป็นต้น

ผีบ้าน ผีเมื่อ ผีเมืองเป็นผีเจ้าที่ ผู้คุ้มครองรักษายบ้านเมืองให้ร่มเย็นและอุดมสมบูรณ์

อาจสิงสถิตอยู่ตามป่า เขา หรือต้นไม้ มีหลักแสดงเขตหรือหลักเมือง บางแห่งก็สร้างศาลให้อยู่บริเวณที่มีหลักเมืองถือว่าเป็นเขตหวงห้าม ใช้เฉพาะประกอบพิธีเสน หรือเลี้ยงเท่านั้น ส่วนผีบ้านนั้นมีให้อยู่ ไม่มีหลักบ้าน ทั้งผีบ้านและผีเมืองต้องทำพิธีเลี้ยงทุกปี ถ้าหากมีเหตุอาเภทหรือภัยพิบัติจะต้องทำพิธีเลี้ยงอีกเป็นพิเศษ

ผีบรรพบุรุษ เมื่อพ่อแม่หรือบรรพบุรุษถึงแก่ความตาย ส่วนหนึ่งของขวัญจะถูกเชิญเข้ามาอยู่ในบ้านเรือนของบุตรชาย ซึ่งจัดแทนไว้ให้อยู่เป็นพิเศษเรียกว่า "ห้องห้อง" เมื่อถึงปี จะมีพิธีเสนเป็นการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ สำหรับผู้มีฐานะดีอาจทำพิธีเซ่นไหว้หลายครั้งก็ได้ ถ้าหากบุตรหลานละเลยไม่เลี้ยงผีบรรพบุรุษเชื่อกันว่าผีบรรพบุรุษอาจทำให้สมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยได้ นอกจากนั้นการเซ่นสังเวยผีบรรพบุรุษเสมอ ๆ ยังจะทำให้ครอบครัวมีความสุขและความเจริญอีกด้วย

ผีป่า ผีขวาง และผีอื่น ๆ เป็นผีที่สิงสถิตย์อยู่ตามป่า เขา แม่น้ำ หรือวัตถุอื่น ๆ

หากคนทำให้ไม่พอใจ ผีอาจทำให้คนเจ็บไข้ ฉะนั้นเมื่อเกิดการเจ็บป่วยขึ้นโดยกะทันหันสมาชิกในครอบครัวนั้นจะต้องเชิญให้มดมาทำการเสี่ยงทายว่าผีชนิดใดทำให้เจ็บป่วยต่อจากนั้นก็ทำพิธีเลี้ยง หรือกระทำอย่างอื่นตามแต่มดจะเห็นว่าเหมาะสมเพื่อเป็นการไถ่โทษ

ความเชื่อเรื่องขวัญ

คนไทดำเชื่อกันว่าแกนเป็นผู้สร้างให้มนุษย์ลงมาเกิด แกนแนเป็นผู้ควบคุมการสร้างมนุษย์และกำหนดมิ่งขวัญของแต่ละคน ภายใต้ความช่วยเหลือในด้านการปั้นและหล่อหลอมให้เป็นรูปเป็นร่างของ "ปู่ช่างหล่อพ่อช่างตี" และ "แม่ย่าแม่นาง" เมื่อปั้นเสร็จเป็นรูปร่างแล้วจึงมอบให้แกนขาด เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตและส่งให้ลงมาเกิดในโลกมนุษย์

ร่างกายของมนุษย์มีขวัญประกอบในอวัยวะสำคัญ ๆ รวม 32 ขวัญ ขวัญในร่างกายคนนั้น เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า แต่เป็นสิ่งที่ทำให้ร่างกายมีชีวิตเคลื่อนไหวและทำงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขวัญเหล่านี้จะอยู่ในร่างกายของคนในยามปกติคนจะมีจิตใจปกติและสุขภาพสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อขวัญต่าง ๆ ในร่างกายนั้นอยู่ครบถ้วน หากขวัญมีอันเป็นไปในทางไม่ดีแล้ว ผู้เป็นเจ้าของขวัญนั้น ก็จะเจ็บไข้หรืออยู่ไม่เป็นปกติสุข ขวัญเป็นสิ่งที่อ่อนไหวง่าย อาจหลงหรือตกหล่นออกจากร่างกายคนได้ง่าย เมื่อคนตกใจหรือเจ็บไข้ดังนั้นเมื่อคนไทดำเจ็บป่วยเขามักจะทำพิธีสู่ขวัญหรือเรียกขวัญของผู้นั้นให้กลับมาอยู่ในร่างกายตามเดิม

เมื่อคนตาย ขวัญที่อยู่ในร่างกายคนก็จะออกจากร่างกายแยกย้ายกันไปอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ เป็นกลุ่มเช่น ขวัญตก หรือขวัญตันที่อยู่ตามร่างกายคนจะกลับไปอยู่เมืองฟ้าขวัญหัวที่อยู่ในบริเวณศีรษะจะไปอยู่กับลูกหลานที่ห้องห้อง อันเป็นสถานที่จัดไว้เพื่อขวัญของพ่อแม่มาอยู่ในบ้านของลูกชาย แต่ถ้าผู้ใดไม่มีลูกชายก็ต้องไปอยู่ศาลเล็ก ๆ (ตูป) ที่ลูกสาวปลุกให้อยู่ใกล้ ๆ กับบริเวณบ้านลูกเขยแต่จะเข้าไปอยู่ในบ้านลูกเขยไม่ได้

ทุก ๆ ปีชาวไทดำจะทำพิธีเลี้ยงผีพ่อแม่ของตน ส่วนขวัญปลาย หรือเงาจะไปอยู่ป่าแฮว (ป่าช้า) หรืออาจกระจัดกระจายไปอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ในจักรวาลของไทดำ

ขวัญที่ออกจากร่างกายคนนั้นจะต้องส่งไปยังสถานที่ต่าง ๆ โดยหมอ มดหรือผู้นำส่ง เช่น ในกรณีที่มีคนตาย "เขยกก" จะส่งขวัญของผู้ตายกลับไปยังเมืองฟ้า และสถานที่ต่าง ๆ ในระดับที่เหมาะสมกับสถานภาพของผู้ตาย ทั้งนี้เนื่องจากเชื่อกันว่าสถานที่สิงสถิตย์ของมิ่งขวัญในเมืองฟ้านั้น สอดคล้องกับสถานภาพทางสังคมของบุคคลนั้นในโลกมนุษย์พวกที่มีสถานภาพและตำแหน่งในโลกมนุษย์สูง คือพวกเจ้านาย เมื่อตายแล้วจะถูกส่งกลับไปอยู่เรือนพาน อันเป็นสถานที่ในจักรวาลของไทดำที่สุขสบาย และอยู่ในระดับสูงกว่า ล้ำตอยซึ่งเป็นที่อยู่ของขวัญของคนธรรมดาหรือพวกผู้น้อยในเมืองฟ้า

ผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

ในการปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนาของไทดำนั้น จะใช้หมอ (priest) เป็นผู้ประกอบพิธี หมอเป็นผู้รู้หนังสือและรอบรู้เกี่ยวกับระเบียบ จาริต และประเพณีของบ้านเมือง ทำหน้าที่ในการให้คำปรึกษาและประกอบพิธีทางศาสนาแก่เจ้าเมืองและราษฎรทั่วไป เมื่อมีข้อสงสัยและพิพาท ซึ่งเกี่ยวข้องกับที่อยู่ดีของประชาชนเกิดขึ้น หมอจะเป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่เจ้าเมือง โดยอ้างอิงถึงหลัก

ฐานจากหนังสือและระเบียบ ประเพณีเก่าของบ้านเมืองเป็นหลัก ฉะนั้นหมอจึงเป็นผู้มีอิทธิพลมากคนหนึ่งในสังคมไทดำ

เดิมผู้เป็นหมอนั้นจะต้องสืบเชื้อสายมาจากสกุลเลื่อง ดังคำที่กล่าวว่า "เลื่องเข็ดหมอลอเข็ดท้าว" ซึ่งแปลว่าสกุลเลื่องทำหน้าที่เป็นหมอ ส่วนสกุลลอให้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองบ้านเมืองหรือเจ้านาย ทั้งนี้เนื่องจากการเป็นหมอนั้นต้องเรียนรู้เกี่ยวกับหลักโหราศาสตร์ ระเบียบแบบแผนทางวัฒนธรรม และวิธีประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยละเอียดดังนั้นบทบาทนี้จึงถ่ายทอดจากพ่อไปยังลูกโดยการอยู่ใกล้ชิดและอบรมกันเป็นทอด ๆ

ต่อมามีผู้คนจากสกุลอื่น เช่น กาและกวาง เกิดความสนใจและร่ำเรียนวิชาการเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ด้วย จึงได้รับการยอมรับให้ทำหน้าที่หมอได้เช่นเดียวกัน ในปัจจุบันอาชีพหมอจึงไม่จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มสกุลเลื่องเท่านั้น (ชื่อสกุลไทยทรงดำในภาคผนวก ข)

โดยทั่วไปเจ้าเมืองจะแต่งตั้งหมอที่มีความรู้และเฉลียวฉลาดขึ้นเป็นหัวหน้าหมอทั้งหลายในเมือง เรียกว่า องหมอ เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้รักษาหนังสือและเอกสารสำคัญของบ้านเมือง และเป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับระเบียบประเพณีของบ้านเมือง ตลอดจนประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของเมือง องหมอมีผู้ช่วย 2 คน คือ องจางและองแง ทำหน้าที่ช่วยดูแลในกิจกรรมต่าง ๆ ในพิธีเสนเมือง อันเป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่สำคัญยิ่งของไทดำ เชื่อกันว่าเป็นพิธีที่ทำให้บ้านเมืองร่มเย็น มีความอุดมสมบูรณ์ ปราศจากเหตุร้าย โรคระบาด และเคราะห์กรรมต่าง ๆ ดังนั้นจึงต้องมีการทำพิธีกรรมอย่างใหญ่โตขึ้น เพื่อเลี้ยงผีฟ้าและผีเมือง ซึ่งองหมอและผู้ช่วยต้องเตรียมของและแบ่งงานกันทำ

เมื่อองหมอกำหนดวันเวลาเป็นที่แน่นอนแล้ว เจ้าเมืองจะสั่งให้เตรียมการต่าง ๆ ให้พร้อม โดยมอบให้องหมอเป็นผู้รับผิดชอบดูแลความเรียบร้อยทั้งหมดโดยปกติ องหมอจะแบ่งหน้าที่ให้องจางเป็นคนจัดหาเข้าของต่าง ๆ ที่ต้องใช้ในพิธีให้เพียงพอ และให้องแงเป็นผู้ควบคุมการฆ่าควาย หมู ไก่ และจัดตั้งอาหาร เครื่องคาวหวานต่าง ๆ ให้เรียบร้อย

เมื่อจัดตั้งอาหารและเครื่องของไหว้เสร็จแล้ว องหมอจะเป็นผู้นำในพิธีโดยเชิญหนังสือสำคัญประจำเมือง (บั้งสีหมอ) มาอ่าน บางครั้งก็มอบให้องจาง หรือองแงอ่านแทนก็ได้ ต่อจากนั้นก็เชิญผีฟ้าและผีเมืองให้ลงมารับการเลี้ยงอาหารตามระดับความสำคัญ โดยเชิญผีฟ้าหรือแถนรับเครื่องสังเวยก่อน แล้วจึงเชิญผีเมืองรับเครื่องสังเวกที่จัดให้อีกสำหรับหนึ่งภายหลัง ในการนี้จะจัดให้นางมดเมืองมาทำการขับแก้เคราะห์เมือง เพื่อให้ผีฟ้าและผีเมืองคุ้มครองบ้านเมืองให้ปราศจากภัยพิบัติต่าง ๆ มีความอุดมสมบูรณ์และราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขโดยทั่วกัน พอเสร็จพิธีเสนเมืองพวกไทดำก็จะเลี้ยงดูกันจนอิ่มหน้าสำราญ

เมื่อมีการเจ็บไข้ ไรต์จะรักษาด้วยยาพื้นบ้าน ซึ่งประกอบด้วยรากไม้และว่านต่าง ๆ ก่อน แต่ถ้าไม่ทุเลาลง มีอาการเรื้อรัง หรือการเจ็บไข้มีอาการแปลก ๆ เขาเชื่อกันว่าการเจ็บไข้ที่เกิดขึ้นจากการกระทำของผีต่าง ๆ ต้องให้มด (sorcerer) มารักษา

มดนั้นเป็นได้ทั้งเพศหญิงและเพศชาย แต่ผู้เป็นมดจะต้องมีเชื้อสายของมดโดยมีพ่อแม่หรือบรรพบุรุษเป็นมด และผู้เป็นมดนั้นจะมาเข้าทรงแสดงความจำนงว่าอยากให้คุณคนนั้นเป็นมดต่อไป หลังจากที่ผู้เป็นมดได้ตัดสินใจแน่นอนว่าจะเป็นมดแล้ว เขาก็จะเริ่มฝึกหัดเล่าเรียนทางไสยศาสตร์และวิธีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการรักษาคนไข้โดยการติดต่อกับผีต่าง ๆ โดยเรียนจากมดที่เชี่ยวชาญทางนี้โดยเฉพาะ

มดชาย หรือมดลาว จะประกอบพิธีรักษาคนไข้ที่มีอาการหนัก เพราะมีเวทย์มนต์และเครื่องของขลังต่าง ๆ สำหรับบังคับผีได้ นอกจากนั้นมดลาวยังมีอำนาจเรียกผีมดและบริวารจากเมืองมดมาต่อสู้แย่งชิงขวัญของผู้ป่วยจากผีได้ หากว่าผีนั้นคือวันไม่ยินยอมส่งขวัญมาแต่โดยดี การประกอบพิธีของมดลาวยจะใช้ปีเป่าประกอบด้วยตลอดพิธี ในการรักษาของมดลาวยุคนั้น หมอผีจะเป็นคนจัดแจงตั้งเครื่องเช่นเรียกว่า "คาย" ซึ่งประกอบด้วย ข้าวไข่ ผ้าย เลื่อผ้า (ของผู้เจ็บ) เหล้า ไก่ หมาก พลุ อาหาร และผลไม้ต่าง ๆ

ตอนแรกมดจะทำพิธีเสี่ยงทายดูว่าผีตนใดทำให้เกิดการเจ็บไข้ จากจำนวนเมล็ดข้าวสารที่โปรงลงบนไข่ที่ตั้งไว้ว่า เป็นคู่หรือคี่ มดบางคนใช้พัด (วี) แทนไข่ในการเสี่ยงทาย เมื่อทายถูกได้หลายครั้งติดต่อกัน มดก็จะสันนิษฐานว่าผีตนนั้นทำให้เกิดการเจ็บป่วยขึ้น

ต่อจากนั้นก็พยายามติดต่อกับผีโดยการเสี่ยงทายอีกเช่นกันว่าผีนั้นต้องการอะไร ทำให้จึงทำให้เกิดการเจ็บไข้ขึ้น และผู้ป่วยจะขอได้โทษด้วยการเสนหรือเช่นไหว้ด้วยอาหารชนิดใด เมื่อทราบแล้วก็จัดหาสิ่งที่ผีต้องการกินมาให้ โดยเรียกผีมดมารับของส่งไปให้กิน เมื่อกินแล้วมดจะอ้อนวอนให้ผีนั้นส่งขวัญผู้เจ็บคืน

ต่อจากนั้นก็เสี่ยงทายดูอีกว่า ผีจะยอมหรือไม่ ถ้าผีไม่ยอมมดลาวยจะเรียกให้ผีมดและบริวาร เช่น ช้าง ม้า หงษ์ ฯลฯ มาช่วยบังคับโจมตี ตลอดจนใช้เวทย์มนต์คาถาอาคมต่าง ๆ ชูเชิญให้ผีนั้นยอมแพ้เมื่อได้รับชัยชนะแล้ว มดจะรับเอาขวัญนั้นมาอาบน้ำขอให้ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัวผู้ป่วยต่อไป ในการเสนบางอย่าง เช่น เสนจวง มดลาวยมักใช้วิธีรุนแรง โดยใช้ดาบฟันแกะเป็น ๆ สั่งเวทย์ในที่นั้นด้วย

มดหญิงนั้นมักเชิญมาในการรักษาคนไข้ที่มีอาการไม่หนักจนเกินไป ใช้วิธีรักษาโดยการเสนหรือเสี้ยเคราะห์ เพื่ออ้อนวอนผีต่าง ๆ ให้ช่วยคนไข้หายและมีอายุยืนยาวต่อไป โดยให้ผีนั้นมีเมตตาส่งขวัญผู้ป่วยคืนมา การรักษาของมดหญิงนั้นมักใช้วิธีขบอ้อนวอนและเลี้ยงผีเท่านั้น ส่วนมากไม่มีอำนาจบังคับผีได้ และไม่ใช้ปีเป่าในระหว่างการทำพิธี

การเจ็บไข้ที่เกิดขึ้นจากการกระทำของแถน มดจะต้องใช้พิธีอันวอนขอความเมตตาจาก แถนเพียงอย่างเดียว จะไปทำการโจมตีบังคับขวัญคนเจ็บเช่นผีอื่นนั้นไม่ได้เพราะถือว่าแถนมีอำนาจเหนือมด ฉะนั้นไทดำส่วนมากจึงนิยมใช้มดหญิงในพิธีบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับแถน เช่น พิธีเสนเมือง และพิธีต่ออายุ เป็นต้น ในบางกรณีที่มดหญิงมีความสามารถและรู้คาถาอาคม ก็อาจทำหน้าที่เป็นมด ลาวได้ เช่นเดียวกับผู้ชาย มดหญิงที่ซบกล่อมได้ไพเราะมักถูกเลือกเป็นนางมดเมือง สำหรับทำการขับ แก่เคราะห์เมืองในพิธีเสนเมือง

นอกจากนั้น สุมิตร ปิติพัฒน์ (2534) ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับคติจักรวาลของไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) ไทดำ ไว้ดังนี้

มโนภาพเกี่ยวกับจักรวาลของไทยทรงดำ

ในเอกสารความโตเมือง (หนังสือเล่าเรื่องเมือง) มีข้อความกล่าวว่า เดิมแผ่นดินของเมือง มนุษย์กับเมืองฟ้าหรือสวรรค์อยู่ติดกันมีสายเชื่อมโยงกัน โดยมีรูปพรรณสัณฐานคล้ายดอกเห็ด คือ มนุษย์อยู่บนดินตอนล่าง ส่วนตอนบนของดอกเห็ดเป็นพื้นฟ้าอันเป็นที่อยู่ของแถนหรือผีฟ้า เนื่องจาก ฟ้าและดินอยู่ใกล้กันมากจนผู้คนและสัตว์เดินไปมาลำบาก เพราะมีศีรษะคนและเขาสัตว์ไปกระทบกับ ฟ้าบ่อย ๆ จึงก่อให้เกิดความรำคาญแก่บรรพบุรุษของมนุษย์ (ปู่เจ้า) ปู่เจ้าจึงตัดสายโยงฟ้าออกจากดิน ฟ้า จึงลอยขึ้นไปอยู่เบื้องบน ไกลกับดินอย่างสุดที่ตาคนจะมองเห็นได้

สัตว์ในสมัยก่อนก็พูดภาษาคนได้จึงก่อให้เกิดเสียงดังอื้ออึงไปถึงเมืองฟ้าเสมอ ๆ เป็นเหตุให้แถนโกรธและบันดาลให้เกิดความแห้งแล้ง เพื่อให้คนและสัตว์ต่าง ๆ ในโลกตายหมด ปู่เจ้าจึง ทำพิธีขอฝนจนเกิดฝนตกลงอย่างมากมาย ทำให้น้ำท่วมโลก มนุษย์และสัตว์ได้รับความทุกข์ทรมานล้ม ตายมากมาย แถนเกิดความสงสาร จึงช่วยเอาคนและสัตว์พร้อมด้วยเครื่องมือที่จำเป็นใส่ในลูกน้ำเต้า ปุงขนาดยักษ์ไว้เพื่อมิให้สูญพันธุ์ พอน้ำลดแถนจึงให้ ท้าวสวง และท้าวเงิน นำเอาลูกน้ำเต้าปุงลงมา ด้วย เพื่อปลดปล่อยคนและสัตว์สู่โลกมนุษย์อีกครั้งหนึ่ง ต่อมาท้าวสวงและท้าวเงินมีเมียและลูกซึ่งสืบ เชื้อสายมาเป็นผู้ปกครองของเผ่าไท หลังจากนั้นก็เป็นการเล่นเรื่องของการอพยพการกระจายของคน ไทยไปตั้งถิ่นฐานในที่ต่าง ๆ อย่างคร่าว ๆ ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน

เมื่อมีคนตายแต่ละกลุ่มของไทดำจะนำเอาเอกสารความโตเมืองของกลุ่มตนมาอ่าน เพื่อ เป็นการส่งขวัญผู้ตายให้กลับไปยังสถานที่ต่าง ๆ ตามที่ได้เอ่ยถึงใน เอกสาร เป็นการชี้ทางให้ขวัญเดินทางไปพบบรรพบุรุษ และเข้าสู่เมืองฟ้าได้อย่างถูกต้องมิฉะนั้นขวัญ อาจหลงทางได้ ดังนั้นเอกสารจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาวงศ์ประวัติศาสตร์และความ เชื้อของไทดำ เพราะได้เล่าถ่ายทอดกันมาตั้งแต่โบราณกาลและเขียนบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

สถานที่เชื่อมต่อของเมืองมนุษย์กับเมืองฟ้าั้นพวกไทดำเชื่อว่าอยู่บริเวณน้ำตกดาตผีไฟ ในจุเมือง ลอ แคว้นสิบสองจุไท ขวัญของมนุษย์จะถูกส่งขึ้นมาในเมืองฟ้า ณ บริเวณนี้ ส่วนขวัญสัตว์นั้นจะมา อยู่ในบริเวณปากทางขึ้นเท่านั้น จะตามเจ้าของไปสูงกว่านี้ไม่ได้ พอพ้นเขตเมืองมนุษย์ไปก็เป็นดิน แดนของมด ซึ่งเป็นที่อาศัยของผู้มีเวทย์มนต์คาถาโดยเฉพาะ เมืองมดกว้างขวางและอุดมสมบูรณ์ มี ลักษณะคล้ายกับเมืองมนุษย์ถัดไปจากเมืองมดก็ถึง ลำจวงกลาง อันเป็นที่อยู่ของขวัญคนธรรมดา และ ที่พบปะกันของขวัญปลาย ขวัญของผู้คนจะมีที่อยู่อาศัยและทำมาหากินแบบเดียวกันกับในเมืองมนุษย์ เมื่อพ้นเขตนี้ก็จะถึงฝั่งแม่น้ำตาคาย เป็นด่านที่จะผ่านขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งของเมืองฟ้า นายด่านมีชื่อว่าอวอง กวานพันลอง ผู้ที่จะข้ามน้ำต้องลงเรือโดยมีนายลอบเป็นผู้พาย ค่าธรรมเนียมในการข้ามจะต้องเสียเบ็ด หนึ่งตัว กับเงิน 2 บี เป็นอย่างน้อยจึงจะข้ามได้ แต่สำหรับผู้ที่มีเวทย์มนต์ เช่น มดอาจข้ามได้โดยวิธี อื่นไม่ต้องนั่งเรือก็ได้ ในแม่น้ำนั้นเป็นที่อาศัยของนาค (เงือก) พอข้ามไปอีกด้านหนึ่งก็จะถึงบริเวณสวน ไทหม หรือป่าหมอน อันเป็นที่ร่มเย็นและมีความสุขสมบูรณ์ พวกหนุ่มสาวที่ตายแล้วมักนิยมาอยู่ใน บริเวณนี้ เพราะมีอาณาเขตกว้างขวางสำหรับการละเล่นและงานรื่นเริงต่าง ๆ ขวัญของหนุ่มสาวและเด็ก ๆ มักนิยมไปเล่นกีฬา เช่น ลูกช่วง (มะกอน) สะบ้า ตีไก่ ฯลฯ สนามที่ชอบเล่นกีฬาเรียกกันว่า ขวง ลิน ถัดจากขวงลินไป เป็นที่อยู่ของพวกคนที่ตายด้วยอุบัติเหตุ เช่น จมน้ำตาย ตกต้นไม้ตาย หรือ เสือกัดตายและพวกที่ตายด้วยอาวุธ มีชื่อว่า เมืองผีวาย และหัวจุ่มดินดินจุ่มน้ำ

พอหมดเขตนี้จึงจะถึงลำตอย อันเป็นที่อยู่ชั้นสูงสุดของขวัญของคนสามัญไม่ใช่เจ้า ซึ่ง มีสภาพคล้ายเมืองมนุษย์ มีบ้านเรือน และไร่นาต่าง ๆ ผู้ที่อาศัยอยู่จะต้องทำมาหากิน และปลูกบ้าน อยู่กันเอง นอกจากนั้นยังมีบ่อน้ำสำหรับกิน เรียกว่าบ่อน้ำกินเย็น พอพ้นเขตลำตอยจะมีภูเขาสูงมาก มาย คือ ภูเขาภูมูเขางอเมืองฟ้า และทางแยกสามสิบแคะอันเป็นทางแยกตัดกันมากมาสำหรับไปยังที่ อาศัยของพวกแถนและขวัญของพวกเจ้านายสถานที่อยู่ของแถนต่าง ๆ เช่น แถนหลวง แถนชาติ แถน เคอะ แถนสิง และแถนอื่น ๆ อยู่ทางซ้ายของทางแยกสามสิบแคะนั้น ส่วนทางด้านขวาเป็นโรงงาน ผลิตมนุษย์ของแถนแถนส่วนทางตัดตรงไปเป็นที่อยู่ของขวัญเจ้านาย ซึ่งส่วนมากมาจากสกุลลอบและ สกุลคำเจ้านายชั้นสูงอยู่ในบริเวณที่เรียกกันว่าเรือนพานหลวง ส่วนบริเวณที่อยู่ของเจ้านายชั้นผู้น้อย ตำแหน่งรอง ลงมาอาศัยอยู่ที่เรือนพานน้อย ผู้ที่อาศัยอยู่ที่เรือนพานนั้นไม่ต้องทำงานหนัก นึกอยาก จะได้อะไรก็ได้สิ่งนั้นตามปรารถนาเหมือนกับเมืองเนรมิต

ในระหว่างทางสามสิบแคะไปยังเรือนพาน และจุดต่าง ๆ ของเมืองฟ้าั้นยังมีดินแดน แปลก ๆ ตามจินตนาการของไทดำอยู่อีก เช่น ไกล ๆ ทางแยกสามสิบแคะจะมีสถานที่ซึ่งผีฟ้าหรือ แถนที่สติไม่ค่อยดีอาศัยอยู่เรียกว่า นางบิตนางเบือน ถัดมาเป็นแม่น้ำมีท่าเรือที่ขวัญต้องผ่านไปขึ้น เรือนพาน แม่น้ำนี้มีชื่อว่า น้ำเกียริมฝั่งแม่น้ำเป็นปากกว้าง เต็มไปด้วยต้นมะม่วงเรียกกันว่า ต้นมะม่วง

ขวงหลวง ซึ่งอยู่ติดกับป่าช้าของพวกผีฟ้า คือ ป่าแสวงเมืองฟ้า ต้นไม้ในบริเวณนี้ใหญ่โตดังคำอธิบายว่า "ต้นบอนใหญ่ซ่มได้ 3 ห้วย ต้นกล้วยซ่มได้ 3 เขา" หรือต้นบอนมีใบใหญ่เงาบังห้วยได้ถึง 3 ห้วย ต้นกล้วยมีขนาดใหญ่โตเงาทอดไปบังภูเขาได้ถึง 3 ลูก

ถัดจากบริเวณป่าใหญ่นี้เป็นบริเวณที่แห้งแล้งกันดารว่างเปล่าทำอะไรไม่ได้ดังคำพังเพยที่เขากล่าวกันว่า "นาแล้งปลูกหมอน นาฮอนปลูกข้าว" บริเวณที่แห้งแล้งนี้ยังมีเมืองอันเป็นที่อยู่ของพวกบ่าวสาวที่ไร้คู่ตายก่อนที่จะได้แต่งงาน จึงมีลักษณะเศร้าหมองเรียกว่าเมืองโคระ พันจากเขตเมืองนี้จะมาจดกับเขตป่าใหญ่ที่มีต้นไม้ขึ้นเป็นเงินเป็นทอง มีดงปีเงินปีค่า หรือต้นกล้วยเป็นเงินเป็นทองขึ้นอยู่ ในป่าเมืองฟ้ามีความอุดมสมบูรณ์นกเงินนกทองบินไปมาเพื่อเก็บกินผลไม้ต่าง ๆ เช่น ลูกหว้า ลูกไฮ (ไทร) เป็นต้น บ้านเรือนของแถนหรือผีฟ้าต่าง ๆ ปลูกอยู่ในบริเวณถัดไปจากป่าเงินป่าทอง เมืองแถนนี้เป็นที่อยู่ระดับชั้น สูงสุดในจักรวาลของไทยดำ

เป็นที่น่าสังเกตว่ามโนภาพจักรวาลของไทยดำไม่มีเรื่องเกี่ยวกับบรรพบุรุษไม่ว่าคนจะมีพฤติกรรมเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่เป็นอย่างไร ขวัญของเขาจะถูกส่งไปอยู่ในเมืองฟ้าในระดับต่าง ๆ ทั้งหมด ไม่มีการไปตกรกรหรืออเวจี ผู้เขียนจึงคิดวามโนภาพเกี่ยวกับบรรพบุรุษนี้มิใช่ของคนไทยมาตั้งแต่ดั้งเดิม คนไทยบางกลุ่มคงรับเอามาจากอินเดียพร้อมด้วยลัทธิทางศาสนา และคุณลักษณะทางวัฒนธรรมอื่น ๆ บางประการในตอนหลัง

นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมที่เป็นความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ เช่น

พิธีเสนเฮือน หรือพิธีเสนผีเรือน เนื่องจากชาวไทยทรงดำนับถือผีบรรพบุรุษถ้าตระกูลใดมีผู้ตายก็จะจัดซื้อผู้ตายใส่สมุดประจำตระกูลไว้ต่อ ๆ กันมา เรียกว่า "บับผีเฮือน" และจะต้องเลี้ยงหมูไว้ตัวหนึ่ง ตั้งใจให้เป็นหมูสำหรับประกอบพิธีเสนเฮือน ซึ่งอาจจะทำปีละครั้ง หรือสองสามปีต่อครั้งแล้วแต่ฐานะทางเศรษฐกิจครอบครัว เพราะเชื่อกันว่าถ้าได้เช่นไหว้ผีบรรพบุรุษแล้ว บรรพบุรุษจะมากปกป้องรักษาลูกหลานเครือญาติให้เกิดความสุขความเจริญจึงได้เชิญผีบรรพบุรุษมาไว้บนเรือนในท้องที่เรียกว่า "ห้องผีเฮือน" ตรงมุมใดมุมหนึ่งของห้องเรียกว่า "กะล่อห้อง"

เมื่อถึงวันกำหนดพิธี จะฆ่าหมูที่เลี้ยงไว้ทำพิธี ฆ่าแหละออกเป็นชิ้น ๆ ใส่ภาชนะจักสานคล้ายกระจาด เรียก "ปานเผือน" พร้อมกับอาหาร ขนม ผลไม้อื่น ๆ ผู้ที่ทำพิธีกล่าวเชิญผีบรรพบุรุษมากินเครื่องเช่นเรียกว่า "หมอเสน" จะเรียกชื่อผีเรือนตามที่จดไว้ใน บับผีเฮือน ยกเว้นผีเด็ก ผีตายทั้งกลม ผีตายโหง จะไม่เชิญเพราะถือว่าเป็นผีร้าย ตายไม่ดี และในงานนี้เจ้าภาพ ญาติผีเดียวกัน และแขกอื่น ๆ จะร่วมสนทนาและรับประทานอาหารร่วมกันบางทีก็มีเพลงขับเพื่อความสนุกสนานจนเสร็จพิธีจึงแยกย้ายกันกลับ

พิธีป่าดง

เป็นพิธีเช่นผีบรรพบุรุษประจำสัปดาห์ที่จะต้องทำทุก 10 วัน สำหรับชนชั้นผู้น้อย(ผีผู้น้อย) และต้องทำทุก 5 วัน สำหรับชนชั้นผู้ท้าว(ผีผู้ท้าว) เครื่องเช่นจะใช้อาหารที่รับประทานในแต่ละวัน ประมาณ 3-4 ชนิด ยกเว้นอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อวัวและเนื้อควาย (การนับวันจะนับตามวันของไทย ตรงดำใน 1 สัปดาห์จะมี 10 วัน - ในภาคผนวก ข.)

พิธีศพ เมื่อมีผู้ตาย เจ้าภาพจะต้องไปเชิญ "เขยกก" ผู้มีหน้าที่จัดการ เกี่ยวกับศพ ตั้งแต่อาบน้ำศพ บรรจุศพ เผาศพ และบอกทางให้ศพกลับไปบ้านเมืองเดิม

การอาบน้ำศพนั้นจะอาบน้ำทั้งตัว ทวีผมแล้วทักทวนั้นทั้ง ผัดหน้า แต่งชุดใหม่ โดยสวมเสื้อ 2 ชั้น ชั้นในเป็นเสื้อธรรมดา ชั้นนอกเป็นเสื้อฮีที่สวมเอาด้านในซึ่งมีลวดลายสวยงามกว่าด้านนอกออก และนุ่งผ้าสองผืนซ้อนกัน จากนั้นก็ใช้ผ้าแพรแดงปิดหน้าศพแล้วทำการมัดหัวแม่เท้าศพด้วยสายสิญจน์ ก่อนบรรจุในหีบศพพร้อมกับของใช้ต่างๆ ของผู้ตายแล้วใช้เสื้อฮีปิดหีบศพ

ในระหว่างที่ตั้งศพ พระสงฆ์จะสวดศพให้ วันรุ่งขึ้นเขยกกก็จะบอกให้ผีกินเครื่องเช่น แล้วรับประทานอาหารกลางวันพร้อมกัน เสร็จแล้วเขยกกใช้มีดคาถาตัดด้ายสายสิญจน์ที่มัดหัวแม่เท้าศพออก ต่อจากนั้นก็ยกทางที่จะนำศพไปป่าช้าแต่ก่อนจะนำศพลงเรือไป เขยกกจะทำพิธีช้อนขวัญญาติผีเดียวกัน โดยให้ญาติเดินวนรอบหีบศพ 3 รอบ รอบสุดท้ายจะมีหญิงชราดึงเอาญาติออกไปที่ละคนจนหมด ต่อจากนั้นมีหญิง 2 คนถือสวิง(กะสา)ใส่เสื้อผ้าของญาติเหล่านั้นมาช้อนขวัญรอบหีบศพ 2 รอบ

แล้วจึงยกศพไปเผาที่ป่าช้า โดยก่อกองไฟขึ้นแล้วหาบหีบศพเดินวนซ้าย 3 รอบ จึงวางหีบศพลงบนกองไฟ เขกที่มาร่วมงานจะรับธูปแจกคนละดอก แล้วนำไปจุดที่กองไฟวันรุ่งขึ้นจะไปเก็บกระดูกที่ป่าช้า โดยเขยกกนำกระดูกมาวางบนผ้า พรมด้วยน้ำอบไทยและขมิ้น ลูกชายคนโตจะแบ่งกระดูกส่วนหนึ่งไปบ้านที่เหลือบรรจุหม้อดินฝังในหลุมแล้วสร้างบ้านจำลองหลังเล็ก ๆ ครอบไว้

หลังจากนั้นญาติจะช่วยกันทำเครื่องประดับ "เสาหลอง" หรือ "เสา" ซึ่งประกอบด้วย "ปลี" ทำด้วยไม้หนุ่น ท่อด้วยกระดาษสี มีด้ายสีเขียว สีแดง สีแสด ผูกไว้แทนขนนก มีข้าวของเครื่องใช้ผูกติดไปด้วย

"ร่ม" ใช้ไม้เนื้ออ่อนเป็นโครง ตกแต่งด้วยผ้าไหม สีแดง สีเขียว สีแสดและผูกเครื่องใช้ติดไปด้วย

"ชง" ทำด้วยผ้าดิบสีขาว สีชมพู สีแดง สีเขียว สีเหลือง สีดำ ประมาณ 30-40 ผืน แล้วนำมาจัดวางหน้าโลงศพ เขยกกก็เริ่มพิธีเรียกผีมากินเครื่องเซ่น แล้วจึงบอกทางศพตั้งแต่ออกจากบ้าน ไปตามทางจนถึงถิ่นฐานเดิมของโง่งแล้วจึงนำ ปลี รม ชง ไปประกอบเป็นเสาหลองเสาที่ป่าช้า เขยกกก็จะชุดหลุมหน้าบ้านจำลองที่สร้างไว้หน้าโถงกระดูกฝังไว้ ญาติผีเดียวช่วยกันกลบลหลุม ญาติก็กราบหน้าเสาหลองและบ้านจำลองเป็นอันเสร็จพิธีศพ หลังจากนั้นท้าวนต์เชิญผีขึ้นเรือน และจดรายชื่อผู้ตายไว้ในบัญชีผีเรือน (บัญชีเขื่อน) ก็เสร็จสมบูรณ์

งานที่เป็นการละเล่นเพื่อความสนุกสนานในเทศกาลที่ว่างจากการทำนา เช่น

อันกอน หรือเล่นคอนเป็นการละเล่นอย่างหนึ่งของหนุ่มสาวในเวลาว่างจากการทำนา จะมีการทอดลูกช่วง (มะกอน) ซึ่งทำด้วยฝ้ายดเมลดฝ้ายหรือนุ่นเป็นรูป สี่เหลี่ยมจัตุรัสมีฟู่ห้อยสี่ด้าน การเล่นนั้นชายและหญิงจะยืนเรียงกันอยู่คนละฝ่าย พยายามจะทอดลูกช่วงให้ถูกตัวกัน และมีเพลงเกี่ยวสาว สลับการเป่าแคนและเซ็งแคน ซึ่งเป็นดนตรีพื้นบ้านของชาวไทยทรงดำใช้ประกอบการละเล่นแทบทุกชนิด

จนถึงการเลือกคู่ ฝ่ายหญิงจะนั่งใช้ผ้าคลุมศีรษะทุกคน ฝ่ายชายจะเอ่ยปากขอเลือกคู่ เมื่อเลือกแล้วก็จะแยกย้ายไปคุยกันเป็นคู่ ๆ ตามความพอใจ

ลงช่วง เมื่อว่างจากการทำนา สาว ๆ ที่อยู่บ้านใกล้กันจะตกลงเลือกลานบ้านของบ้านใดบ้านหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า "ชวง" มาทอผ้า บั่นฝ้าย ต่ำข้าวเม่า ด้วยกันสัก 3-4 คนขึ้นไปในเวลาค่ำเพื่อเปิดโอกาสให้หนุ่มที่พึงพอใจได้เข้ามานั่งพูดคุย เป็นการให้อิสระในการเลือกคู่ครอง

พิธีแต่งงาน เรียกว่า งานกินหลอง (กินดอง) ในชั้นแรกฝ่ายชายจะส่งผู้ใหญ่ไปสู่ขอ พ่อแม่ฝ่ายหญิงตกลงก็จะเรียกสินสอดทองหมั้นเป็นจำนวนคู่และเลือกวันแต่งงานให้เป็นวันดีของฝ่ายชาย

ขบวนขันหมากจะยกไปในตอนเช้าโดยหยุดอยู่ที่ประตูรั้วบ้านของฝ่ายหญิงก่อน จากนั้นก็ส่งล่ำฝ่ายชายขึ้นไปบนบ้านเจ้าสาวพร้อมด้วยเจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าว 3 คน เพื่อทำการหมั้นกันก่อนแล้วจึงให้ขบวนขันหมากเข้าประตูบ้านได้

จากนั้นล่ำก็นำเจ้าบ่าวส่งให้พ่อแม่ฝ่ายเจ้าสาวโดยล่ำฝ่ายเจ้าบ่าวและล่ำฝ่ายเจ้าสาวจะกล่าวโต้ตอบกันเสร็จก็พาเจ้าบ่าวเข้าไปไหว้ผีเรือน โดยที่เจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าว 5 คนลุกขึ้นยืนพร้อมกัน ทำมือประสานอกแล้ววนกราบเหมือนการไหว้เจ้าของจีน จนครบจำนวนผีเรือนแล้วจึงไปไหว้พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ของเจ้าสาวโดยล่ำฝ่ายเจ้าบ่าวจะเป็นคนเชิญญาติฝ่ายเจ้าสาวมานั่งตรงหน้าเจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าวทั้ง 5 คนจะลุกขึ้นยืนพร้อมกัน และไหว้แบบเดียวกับไหว้ผีเรือน

ขณะเดียวกันเจ้าสาวและเพื่อนเจ้าสาว 2 คน จะไปหาพ่อแม่ ญาติฝ่ายชายที่นั่งตามที่นั่งต่าง ๆ กราบขอพรแล้วจึงเลี้ยงอาหารกลางวันแก่แขกที่มาร่วมงาน จากนั้นแขกก็จะกลับ เหลือแต่ญาติสนิทอยู่รอทำพิธี คือ พิธีกางมุ้ง (ผ้าหยั่น) คล้ายกับการปูที่นอนส่งตัวของเจ้าสาวทั่วไปในเวลาเย็น ซึ่งจะให้ชายหญิงสูงอายุที่แต่งงานกันตามประเพณี ช่วยกันกางมุ้งให้แล้วเข้าไปนอนก่อน ทำเสียงเหมือนเด็กร้องจะรับประทานสิ่งของต่างๆ ซึ่งส่วนมากเป็นเหล้า ญาติก็จะจัดหาไปให้จึงออกมาให้คู่บ่าวสาว เข้าไปนอนสักครู่หนึ่งจึงออกมาเป็นอันเสร็จพิธี

นอกจากนั้นเจ้าบ่าวอาจต้องอาสาอยู่ช่วยทำงานในบ้านเจ้าสาวครบกำหนดตามสัญญาจึงแยกครอบครัวไปอยู่ตามลำพังได้

ที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นได้ว่าการดำเนินชีวิตของไทยทรงดำ จะผูกพันอยู่กับแกนและผีบรรพบุรุษ ดังเช่น เสฐียรโกเศศ(2525)ได้อธิบายไว้ในหนังสือเรื่องของชาติไทยว่า แกนในภาษาจีนแต่จีวหรือ กวางตุ้ง แปลว่า ฟ้า ถ้าเป็นบุคคลก็คือผู้เป็นใหญ่ในเมืองฟ้าหรือเมืองบนเรียกว่า พระยาแกน ดังนั้น แกนหรือผีฟ้า จึงเป็นบุคคลเดียวกัน ซึ่งความผูกพันอันนี้ จึงปรากฏอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวไทยทรงดำ เช่น พิธีเสนเฮือน (เช่นผีบรรพบุรุษ) เสนแก่เคราะห์ (พิธีสะเดาะเคราะห์) พิธีแบ่งขวัญ พิธีศพ พิธีแต่งงาน ฯลฯ

กาญจนา พันธุ์คำ (2531) พนิดา เย็นสมุทร (2524) และวาสนา อรุณกิจ (2528) ได้อธิบายถึงความเชื่อในเรื่องขวัญของไทยทรงดำนั้น เชื่อว่า "แกน" เป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้สร้างให้มนุษย์มาเกิด และให้มี "ขวัญ" ของแต่ละคนติดตัวมาด้วย ด้วยการช่วยเหลือของ "ปู่ช่างหล่อพ่อช่างตี" และ "แม่เฒ่าแม่นาง" ช่วยกันปั้น เมื่อบั้นเสร็จเป็นรูปร่างแล้ว จึงมอบให้ "แกนชาติ" เป็นผู้กำหนดชะตากรรมส่งให้ลงมาเกิดในโลกมนุษย์

ไทยทรงดำเชื่อว่า ขวัญของมนุษย์เป็นสิ่งประกอบอยู่ในร่างกายรวม 32 ขวัญ ซึ่งมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น แต่ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวและทำงานได้ ขวัญอาจจะตกหล่นและหายได้ง่าย ถ้าตกใจหรือเจ็บป่วย ขวัญก็จะไม่อยู่กับตัว ต้องทำพิธีเรียกขวัญเรียกว่า "สู่ขวัญ" เพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่ในร่างกายตามเดิม เมื่อคนตายขวัญที่อยู่ในร่างกายก็จะแยกย้ายไปอยู่ตามสถานที่ ต่าง ๆ เช่น "ขวัญกก หรือขวัญตัน" ที่อยู่ตามร่างกายคนจะกลับไปอยู่เมืองฟ้า "ขวัญตัว" ซึ่งอยู่ที่ศีรษะจะไปอยู่ที่ลูกหลานที่กะล่อหอง แต่ถ้าใครไม่มีลูกชายจะต้องไปอยู่ที่ศาลเล็ก ๆ เรียกว่า "ตูป" ที่ลูกสาวปลุกให้อยู่ใกล้กับบริเวณบ้านลูกเขยส่วน "ขวัญปลาย" หรือ "เงา" จะไปอยู่ที่ป่าแสว (ป่าช้า) หรืออาจจะกระจายไปอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ทั่ว ๆ ไป

วาสนา อรุณกิจ (2528) กล่าวถึง ด้านโครงสร้างทางสังคมของไทยทรงดำ การจัดระเบียบทางสังคมในระดับครอบครัวใช้ระบบเครือญาติเป็นเกณฑ์ มีแนวคิดเรื่องผีเดียวกันเป็นสัญลักษณ์ร่วมกัน อันประกอบด้วยญาติทางสายโลหิต และเครือญาติทางการแต่งงาน รวมเป็นเครือญาติผีเดียวกัน

การจัดระดับชั้นทางสังคม ลักษณะพื้นฐานทางวัฒนธรรม จะใช้วงศ์ตระกูล (ซิง) เป็นเกณฑ์ในการแบ่งชนชั้นจึงแบ่งได้ 2 ชั้น คือ ชั้นผู้ท้าวและชนชั้นผู้น้อย (สกุลผู้ท้าวและผู้น้อย และชื่อสกุลหรือซิง ในภาคผนวก ข.)

ลักษณะชุมชนหมู่บ้านไทยทรงดำเป็นชุมชนเปิด วิเคราะห์ได้จากข้อห้ามในการแต่งงาน คือ ห้ามแต่งงานระหว่างผู้มีสายโลหิตเดียวกันและอยู่ในผีเดียวกัน การควบคุมทางสังคมในชุมชนไทยทรงดำนั้น อาศัยความเชื่อเดิมในการนับถือผี โดยเฉพาะผีประจำหมู่บ้านที่มีความศักดิ์สิทธิ์และมีภูมิความรู้ในพฤติกรรมของสังคม

จึงวิเคราะห์ว่า พิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมของไทยทรงดำสร้างทางสังคมของกลุ่มชนได้ ม.ศรีบุษรา (2530, นามแฝง) กล่าวว่าโดยเฉพาะการสืบผี (การสืบสกุล) ของชาวไทยทรงดำ ผีเรือนมีความสำคัญต่อชาวไทยทรงดำมาก จึงมีประเพณีการสืบผีตามธรรมเนียมดังนี้ ผู้ใดมาจากสกุล (ซิง) ไต่ก็ตาม การสืบสกุลนั้นบุตรชายเป็นผู้สืบสกุล ในกรณีที่สกุลนั้นมีบุตรชายหลายคน บุตรคนเล็กจะเป็นผู้สืบสกุล และได้เป็นเจ้าของเรือนของบิดา-มารดา บุตรชายคนโตต่างก็แยกย้ายออกเรือนไปอยู่ต่างหาก แต่ยังใช้สกุล (ซิง) เดิมของบิดา-มารดาอยู่ ส่วนบุตรหญิงนั้นจะไปใช้สกุลและอยู่ในสกุลของสามีเวลามีการเสนาเหือน (พิธีเช่นผีบรรพบุรุษ) บุตรชายหญิงทุกคนต้องมารวมกันหมด แต่ในการจัดพิธีบุตรชายผู้เป็นเจ้าของเรือนจะเป็นผู้จัด ส่วนบุตรหญิงเป็นฝ่ายสมทบ

คติความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยทั่วไปสรุปได้ว่า ปัจจุบันความเชื่อของไทยทรงดำ จะผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม คือเรื่องผีและขวัญ โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ และยังคงทำพิธีกรรมตามความเชื่อ เรื่องมโนภาพเกี่ยวกับจักรวาลของไทยทรงดำเชื่อว่าฟ้าเป็นที่อยู่ของแกน (เทวดาสูงสุดของไทยทรงดำ) และเชื่อว่าเมื่อตายแล้ววิญญาณจะได้ไปอยู่ร่วมกับบรรพบุรุษ ถ้าดำเนินชีวิตตามความเชื่อของไทยขณะยังมีชีวิตอยู่ โดยตามความเชื่อนี้ทุกพิธีกรรมจะมีการใช้ผ้าที่ทอเก็บไว้นำมาตัดเย็บตกแต่งด้วยลวดลายที่มีการทำสืบทอดกันมาแต่โบราณ การจัดสภาพทางสังคมของไทยทรงดำ จะแบ่งชนชั้นออกได้ 2 ระดับ คือ ชั้นผู้ท้าว ได้แก่ ผู้สืบเชื้อสายมาจากชนชั้นปกครอง และชนชั้นผู้น้อย คือ ราษฎรสามัญ ทั้งชนชั้นผู้ท้าว และชนชั้นผู้น้อย มีความเชื่อและทำพิธีกรรมร่วมกันได้ ทุกพิธีกรรมจะใช้ผ้าและเครื่องแต่งกาย ซึ่งถือเป็นประเพณีท้องถิ่น เป็นการใช้ผ้าที่มีการสืบทอดมาแต่โบราณ และปัจจุบันยังคงสามารถสืบทอดลักษณะการแต่งกาย และการใช้ผ้าในพิธีกรรมต่าง ๆ ไว้ได้เป็นอย่างดี

เครื่องแต่งกาย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อักษรศาสตร์ (2535) ได้กล่าวถึงกลุ่มชนไทดำว่า ตามแหล่งที่อยู่อาศัยเดิม ที่กลุ่มไทดำอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของเวียดนามในเขตเมืองเซินลา (Sonla) หรือเมืองลา เมืองแกน หรือเมืองเดียนเบียนฟูตอนใต้ของมณฑลยูนนาน (Yunnan Province) ในประเทศจีน

และทางตอนเหนือของประเทศลาวนั้น หมิงไทดำใน กลุ่มนี้จะมีเสื้อใส่ 2 แบบใหญ่ ๆ คือ สวมเมื่อเสียชีวิตแล้ว และแบบที่ใช้ในโอกาสอื่น

ชุดที่ใส่เมื่อเสียชีวิตแล้ว เป็นเสื้อคลุมสีดำ ตัวใหญ่ เจาะช่องคอให้สวมได้ มีแขนในตัว เรียกว่า เสื้อฮีหรือเสื้อยาว มีการประผ้าสีหรือลวดลายเป็นริ้วเล็ก 2-3 ริ้ว

ชุดที่ใส่ในโอกาสอื่น ๆ ของหมิงไทดำที่ประเทศสาธารณรัฐเวียดนามและประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว เป็นชุดเสื้อกั๊กหรือผ้าชิ้น เสื้อกั๊กเป็นเสื้อแขนยาว ต่อที่ต้นแขนลำตัวแคบ คอตั้งแบบจีน ผ่าหน้าตลอดแนวที่ผ่าทั้งสองข้าง ติดกระดุมเงิน เสื้อกั๊กนี้ตั้งแต่ดั้งเดิมจะเป็นสีดำหรือสีครามเข้ม ส่วนผ้าชิ้นเป็นผ้าชิ้นลายแดงโม วิธีนุ่งจะเอาชายทั้งสองข้างของชิ้นเข้ามากระทบกลางลำตัว และนุ่งทับเสื้อ รัดเอวด้วยผ้ารัดเอวสีคราม หรือสีเขียวมรกต

นอกจากเครื่องแต่งกายที่เป็นเสื้อผ้าที่ใช้นุ่งห่มตามปกติแล้ว หมิงไทดำจะใช้ผ้าโพกศีรษะ (ผ้าเบี้ยว) โพกศีรษะทับมวยผมไว้อีกชั้นหนึ่ง การใช้ผ้าโพกศีรษะ เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนไทดำ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องขวัญ แขน มิ่ง เขียว ลักษณะของผ้าโพกศีรษะจะแตกต่างกันที่ลวดลาย และสี ซึ่งจะเป็นสิ่งบอกได้ว่าเป็นไทดำมาจากถิ่นไหน (ศูนย์ข้อมูลเมืองโบราณ, 2534)

การแต่งกายของไทดำในเวียดนาม จะอยู่ในลักษณะดังกล่าวแล้ว และได้สืบทอดการแต่งกายไปยังกลุ่มไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) ไทดำ ที่ได้อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยด้วย ไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) หรือไทดำในจังหวัดเพชรบุรี ในปัจจุบันยังคงรักษาวัฒนธรรมการแต่งกายในลักษณะนี้ไว้ อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะสตรีสูงอายุชาวไทยทรงดำ ยังคงนุ่งผ้าชิ้นลายแดงโม สวมเสื้อกั๊กสีคราม อยู่ในปัจจุบัน วิธีการนุ่งผ้าชิ้นยังคงเป็นแบบเดียวกันกับพวกไทดำในเวียดนาม และลาว โดยจับชายสองข้าง กระทบกันตรงกลางลำตัว เช่นเดียวกับสตรีไทดำในเมืองหวาดในประเทศสาธารณรัฐเวียดนาม

การทอผ้า

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (2535) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเมื่อไทยของเราว่า แม้หลักฐานเกี่ยวกับการทอผ้าในยุคแรกๆ จะไม่ชัดเจน แต่ในยุคโลหะ (2700-1500 ปี) มีหลักฐานหลายอย่างยืนยันว่ามนุษย์ในสมัยนั้นมีหัตถกรรมการทอผ้า เช่น พบเศษผ้าติดอยู่บนกำไลสำริดที่ อุดรธานี พบเศษผ้าที่ทอจากป่านักญชาติติดอยู่กับหัวขวานเหล็กยุคโลหะ ตลอดจนพบเวดินเผาซึ่งเป็นอุปกรณ์สำคัญในการปั่นฝ้ายให้เป็นเส้น และนอกจากนั้นเรายังพบว่า มีการทำเส้นด้ายเมื่อ 7000-8000 ปีมาแล้วเป็นอย่างดี ผ้ามีทั้งประเภทที่ไม่ต้องทอ เพราะทำจากเปลือกไม้และผ้าที่ทำจากการถักด้วยมือและทอด้วยกี่หรือทูก ผ้าที่พบในแหล่งโบราณคดีที่มีอายุประมาณ 2000 ปี เป็นผ้าที่ทำจากป่านักญชา

ขั้นตอนการทอผ้าในสมัยเริ่มแรก น่าจะเป็นวิธีการทอด้วยนิ้ว (Finger weaving) แล้วจึงพัฒนามาเป็นการทอผ้าด้วย กี่หรือทูก การทอผ้าด้วย กี่หรือทูกนั้นคงมีมาหลายพันปีแล้ว (ฟิลิซัส เจริญวงศ์, 2530)

การทอผ้าของชนไทดำ คงใช้วิธีการแบบโบราณ เช่นที่กล่าวแล้ว และพัฒนามาเป็นการทอผ้าด้วยกี่หรือทูก ซึ่งแม้ในปัจจุบันไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) ในประเทศไทย ก็ยังคงทอผ้าด้วยกี่หรือทูกแบบโบราณ

ส่วนลวดลายของผ้าทอไทดำในเวียดนาม ได้มีผู้เชี่ยวชาญทางด้านลวดลายผ้าไทดำในประเทศสาธารณรัฐเวียดนาม กล่าวว่าการลวดลายของผ้าไทดำในเวียดนามนั้นได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมพุงเทียง-ดองซอน ซึ่งวัฒนธรรมพุงเทียง-ดองซอนนี้เป็นพื้นฐานของลวดลายผ้าไทยดำในเวียดนาม ลาวและปรากฏอยู่ทั่วไปในลวดลายผ้าไทยทรงดำในจังหวัดเพชรบุรี ดังที่ฮวงเหลียง (2536) ได้กล่าวถึงลักษณะของลวดลายดังนี้

1. ลายดาวแปดแฉก จะปรากฏเป็นลายตรงศูนย์กลางของผ้าและในผ้าเบี้ยว (ผ้าโพกศีรษะ) บนหน้ากลองสำริดดองซอน การค้นพบทางโบราณคดีพิสูจน์ได้ว่า การปรากฏลวดลายดาวหลายแฉกบนกลองสำริดดองซอน และในการออกแบบลวดลายทั่วไปของกลุ่มคนไทย ไม่ใช่เป็นผลที่ปรากฏขึ้นภายหลังจากการรับอิทธิพลของวัฒนธรรมอื่น แต่เป็นลายที่มีจุดกำเนิดมาแต่ดั้งเดิมในการออกแบบของคนไทย

2. ลายเส้นจุดหรือลายประ ชาวไทเรียก "ลายคลื่น" ลายนี้มักนิยมใช้ตกแต่งบริเวณชายผ้า เช่น เชิงผ้าชิ้นลายแดงโม (ผ้าชิ้นไทยทรงดำจังหวัดเพชรบุรี) จะพบลักษณะการตกแต่งที่คล้ายคลึงกันนี้ ในเครื่องปั้นดินเผาพุงเทียง-ดองซอน

3. ลายฟันเลื่อย ชาวไทยเรียก "ลายหยักหงอนไก่" ลายนี้เป็นที่นิยมมากและเป็นลายพื้นฐานที่พบในวัตถุต่างๆ ที่ชาวนาใช้ นอกจากนี้ยังปรากฏเป็นลวดลายซับซ้อนรวมทั้งพบในลวดลายผ้าเบี้ยว (ผ้าโพกศีรษะ) การออกแบบจะออกแบบเป็นทั้งเส้นตั้งและเส้นขวางตัดกันเป็นรูปสามเหลี่ยมเป็นลายต่อกันไป บนเครื่องปั้นดินเผาและกลองสำริดจะปรากฏลายฟันเลื่อยทั้งเส้นเดี่ยวและเส้นคู่ โดยเฉพาะตรงส่วนขอบ

4. ลายขอหรือลายขอกูด ลายนี้จะพบในลักษณะที่หลากหลายมากในลวดลายผ้าทอของคนไทยในยุคก่อนวัฒนธรรมดองซอน ลายขอเป็นลายที่เด่นมากที่สุดที่พบในเครื่องปั้นดินเผา เทคนิคและการผลิตทำให้เกิดข้อแตกต่างระหว่างลายขอ บนเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นเส้นโค้ง ส่วนบนผืนผ้าจะเป็นเส้นเหลี่ยม ซึ่งลายทั้งสองถือว่าเป็นลายพื้นฐานของการออกแบบ

นอกจากจะพบลายขอกูดที่เป็นลวดลายของผ้าเบี้ยว-ผ้าหม่ม-เสื้อฮี จะพบลายขอกูดหลวงหรือลายขอกูดใหญ่อยู่เหนือจั่วบ้าน มีลักษณะคล้ายกาแลของบ้านภาคเหนือ ฉะนั้นลายขอกูดนี้

จะมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวไทยดำทั้งหลายค่อนข้างมากไม่ว่าจะอยู่แถบลุ่มแม่น้ำแต่ในเวียดนามหรือไทยทรงดำในเพชรบุรี

5. ลายรูปตัวเอส (S) ในการออกแบบลวดลายของไทย มักจะปรากฏลายรูปตัวเอส (เช่นในผ้าเบี้ยว) ลายนี้มักจะอยู่ในรูปของวงกลม อย่างไรก็ตามในการตกแต่งของไทย ลายตัวเอสไม่เคยปรากฏอยู่โดด โดยทั่วไปจะปรากฏอยู่รอบลายดาวแปดแฉก ซึ่งพบมากในศิลปะไทย และทำให้ดูงดงามมาก

6. ลายรูปสัตว์ ลายรูปสัตว์นี้จะไม่ค่อยพบในศิลปะแบบไทยดั้งเดิม แต่จะพบรูป "โตคำ" ในกลุ่มคนไทยที่อาศัยอยู่ตามแบบชายแดนลาว-เวียดนาม เช่น รูปสิงหนาท ยาว สิงหนาทสั้นในผ้าเบี้ยว และพบลวดลายคล้ายกันในกล่องสำริดทองซอน (ยังไม่พบลวดลายนี้ในผ้าไทยทรงดำ จังหวัดเพชรบุรี)

ตามความเป็นมาของลวดลาย สามารถเห็นได้ชัดเจนในโครงสร้างการออกแบบตกแต่งของศิลปะไทยและฟงเหียงน-ดองซอน

รูปสี่เหลี่ยมที่ซ้อนกันหรือไขว้กันเต็มพื้นที่ คือ ลักษณะทั่วไปของการออกแบบศิลปะไทย รูปสี่เหลี่ยมเล็กและใหญ่ซ้อนกันเป็นรูปแปดแฉก คือ จุดเด่นของลวดลายไทยที่พบในกล่อง สำริดทองซอน ความแตกต่างอยู่ที่เทคนิคการผลิต โดยการทอผ้าหรือโดยการปั่น-หล่อ ในเครื่องปั้นดินเผาในวัฒนธรรมดองซอน ลวดลายเส้นเดี่ยวหรือเส้นคู่ คือ ลาย 2 แบบในการออกแบบของไทย ลายเส้นที่พองเป็นเส้นคู่ขนาด ตกแต่งเป็นรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดพื้นเลื้อยหรือลายคลื่นเหมือนกันกับที่ปรากฏในเครื่องปั้นดินเผาและสำริดฟงเหียงน-ดองซอน

ลักษณะของการออกแบบของช่างชาวไทยและช่างศิลปะฟงเหียงน-ดองซอน มีการจัดลวดลายแบบแยบยล สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่งดงาม สะท้อนถึงความคิดทางนามธรรมที่สูงส่ง ความลงตัวทางศิลปะของวัฒนธรรมทั้งสองกลุ่มนี้เหมือนกันกับกลุ่มอื่นๆ ทั่วโลก

การนำลักษณะของลวดลายในวัฒนธรรมฟงเหียงน-ดองซอน มาออกแบบเป็นลวดลายผ้าไทดำในเวียดนามสามารถแบ่งออกได้ 5 ประเภท ดังนี้

1. ลายพรรณพฤกษา
2. ลายสัตว์ในจินตนาการ
3. ลายเครื่องมือเครื่องใช้
4. ลายสิ่งของ
5. ลายเบ็ดเตล็ด

ลวดลายเหล่านี้เห็นได้จากวัฒนธรรมฟงเหียงน-ดองซอน (Phung Nguyen-Dong Son) ในเวียดนามและบริเวณใกล้เคียง เราไม่อาจจะทราบถึงจุดกำเนิดดั้งเดิมที่แท้จริงของการออกแบบ

ลวดลายผ้าเหล่านี้ เป็นเพียงการกำหนดรูปแบบหลักๆ ที่สามารถเห็นได้จากแหล่งโบราณสถานต่างๆ หรือในศิลปะภายในยุคของวัฒนธรรมฟูนงเหียงน-ดองซอนเท่านั้น

ศิลปะที่เป็นแบบแผนในการตกแต่งของไทยและวัฒนธรรมฟูนงเหียงน-ดองซอน เป็นส่วนหนึ่งของประเพณีที่เหมือนกัน ลีลาที่แสดงออกนั้นสะท้อนถึงความคิดในเชิงนามธรรมที่สูงส่ง แม้ว่า จะได้รับอิทธิพลศิลปะจากต่างถิ่น แต่ก็ได้นำมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของตน

สรุปได้ว่า ศิลปะแห่งวัฒนธรรมฟูนงเหียงน-ดองซอน คือ คนไทยในอดีตที่ เป็นผู้สร้าง สรรค์อารยธรรมในยุคต้นของเวียดนาม ซึ่งเป็นแหล่งหนึ่งของวัฒนธรรมไทย และคนไทยได้แพร่กระจาย ไปอาศัยอยู่ลุ่มน้ำต่างๆ ในเวียดนาม อันเป็นจุดเชื่อมระหว่างชุมชนชาวไทยในเวียดนาม

3. ไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) หรือไทดำ ในประเทศไทย (จังหวัดเพชรบุรี)

การตั้งถิ่นฐานในจังหวัดเพชรบุรี

จากหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ กล่าวว่า กลุ่มชนไทยทรงดำบางส่วน ได้ย้ายหลักแหล่งจากถิ่นเดิมในประเทศสาธารณรัฐเวียดนาม และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทย ด้วยเหตุผลทางการเมืองและสงคราม ได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งในจังหวัดเพชรบุรี ดังนี้

พินดา เย็นสมุทร (2524) ศรีศักร วัลลิโภดม (2534) สุนันท์ อุดมเวช (2534) ได้ให้ความเห็นว่าไทยทรงดำหรือลาวโซ่งที่สืบเชื้อสายอยู่ในประเทศไทยปัจจุบันส่วนใหญ่มีบรรพบุรุษอยู่ในแถบเมืองทันต์ในประเทศลาว เมื่อประมาณ พ.ศ.2322 อันเป็นสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดเกล้าให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก และเจ้าพระยาสุรสีห์ ยกทัพไปตีลาว ก็ตีได้เมืองทันต์และได้กวาดต้อนครอบครัวของไทยกลุ่มนี้มากรุงเทพฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในจังหวัดเพชรบุรี จึงนับได้ว่าพวกไทยดำ (ลาวโซ่ง) เข้าไปตั้งถิ่นฐานในจังหวัดเพชรบุรีเป็นแห่งแรก

ต่อมาใน พ.ศ.2535 ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เจ้าเมืองเวียงจันทน์ ได้กวาดต้อนครอบครัวไทยทรงดำจากเมืองแฉง (เดียนเบียนฟู) ลงมาถวายที่กรุงเทพฯ จึงโปรดเกล้าให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เพชรบุรีอีก

พ.ศ.2379 ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าเมืองหลวงพระบางถึงแก่พิราลัย พวกเมืองทิม เมืองคอย เมืองควร แข็งเมืองต่อเมืองหลวงพระบาง เข้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ จึงยกกองทัพขึ้นไปปราบและกวาดต้อนพวกไทยทรงดำลงมาถวายที่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกรุณาโปรดเกล้าให้ไทยทรงดำเหล่านี้ ไปตั้งหลักแหล่งอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี

ใน พ.ศ.2381 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯให้ไปตีลาวเนื่องจากเจ้าราชวงศ์เกิดวิวาทกัน ได้อพยพไทยทรงดำลงมาและโปรดเกล้าฯ ให้ไปอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรีอีก และใน พ.ศ.2428 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯให้พระยาสุรศักดิ์มนตรียกทัพไป

ปราบกบฏฮ่อในเขนสิบสองจุไทย กับป้องกันชายแดนริมฝั่งแม่น้ำดำ ภายหลังที่พวกฮ่อแตกหนีไปแล้ว จึงยกทัพกลับมาถึงกรุงเทพฯ ในราว พ.ศ.2430 พร้อมกับนำครอบครัวไทยทรงดำมาด้วย และให้อพยพไปอยู่ที่เพชรบุรีอีกเป็นรุ่นสุดท้าย

ปัจจุบันไทยทรงดำที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเพชรบุรีตั้งรกรากอยู่ในท้องถิ่นต่อไปนี้

1. อำเภอเมือง ตำบลหนองพลับ บ้านสะพานยี่หน ตำบลเวียงคอย ตำบลวังตะโก
2. อำเภอบ้านแหลม ตำบลทุ่งเพื่อ
3. อำเภอบ้านลาด บ้านห้วยซ้อย บ้านหนองโสน บ้านกรวย
4. อำเภอท่ายาง ตำบลท่าคอย แม่ประจันต์ บ้านท่าไร่ และเขากระฉิว
5. อำเภอหนองหญ้าปล้อง ตำบลหนองหญ้าปล้อง บ้านจะโปรง-บ้านหนองไผ่ บ้านท่าตะคร้อ บ้านสามเรือน
6. อำเภอชะอำ ไม่มีไทยทรงดำอาศัยอยู่
7. อำเภอเขาย้อย มีชาวไทยทรงดำอาศัยอยู่มากที่สุด จำแนกเป็นรายตำบลได้ดังนี้
ตำบลหนองชุมพล ตำบลบางเค็ม ตำบลเขาย้อย ตำบลทับคาง ตำบลหนองปรัง (หนองเลา) ตำบลหนองปลาไหล และบ้านห้วยท่าช้าง

สภาพทั่วไปเกี่ยวกับกลุ่มชนไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) ในจังหวัดเพชรบุรี

การจัดระเบียบสังคมในระดับครอบครัวของไทยทรงดำ(ลาวโซ่ง) ใช้ระบบเครือญาติเป็นเกณฑ์ โดยมีความคิดเรื่องเดียวกันเป็นหลักสำคัญ การจัดลำดับเครือญาติเป็นแบบฝ่ายเดียว โดยยึดฝ่ายชาย (พ่อ) เป็นหลักในระดับชุมชนพบว่า มีการจัดระบบชนชั้นทางสังคมด้วย โดยใช้วงศ์ตระกูลหรือครอบครัวเป็นเกณฑ์ ชนชั้นของไทยทรงดำแบ่งชนชั้นออกเป็น 2 ระดับ คือ ชนชั้นผู้ทำกับชนชั้นผู้น้อย ลักษณะชุมชนไทยทรงดำเป็นชุมชนเปิด หนุ่มสาวต่างชนชั้นสามารถแต่งงานกันได้ และสถานภาพของหญิงจะเปลี่ยนแปลงไปตามชนชั้นทางฝ่ายสามี นอกจากนี้ ยังให้ข้อสรุปเกี่ยวกับความคิดในเรื่องชุมชนของไทยทรงดำว่า แนวความคิดนั้นมีได้อยู่กับดินแดน แต่ขึ้นอยู่กับระบบเครือญาติ หนุ่ม-สาวสามารถแต่งงานกับคนภายนอกที่ไม่ได้เป็นไทยทรงดำได้แต่ยังคงใช้ประเพณีเดิมที่ทำสืบต่อกันมา (มยุรี วัตแก้ว, 2521) ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติของไทยทรงดำยังคงแน่นแฟ้นเหมือนเมื่อสมัยก่อน เนื่องจากมีการไปมาหาสู่ ช่วยเหลือกันถ้ามีโอกาส แม้กระทั่งเมื่ออีกฝ่ายหนึ่งแต่งงานออกเรือนไป ญาติอีกฝ่ายหนึ่งก็จะนับถืออีกฝ่ายหนึ่ง เพราะถือว่าเกี่ยวข้องเป็นญาติกัน สิ่งที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ฉันท์ญาติพี่น้องที่ปรากฏเสมอคือ เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งมีอะไรพิเศษเพิ่มขึ้นมากก็จะแบ่งปันให้เพราะถือว่าเป็นญาติพี่น้อง (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2530)

ความเป็นมาของกลุ่มชนไทยทรงดำที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ในจังหวัดเพชรบุรี พอสรุปได้ว่า กลุ่มชนไทยทรงดำ คือชนชาติไท กลุ่มหนึ่ง ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนเหนือของประเทศสาธารณรัฐเวียดนาม

นาม และในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กลุ่มนี้นิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ จึงถูกเรียกว่าไทดำ การสวมใส่เสื้อผ้าสีดำจากในถิ่นเดิม ยังสืบทอดการแต่งกายในลักษณะเดียวกันนี้ เมื่ออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดเพชรบุรี กลุ่มคนไทยดำอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ด้วยเหตุผล การเมืองและสงคราม ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ประมาณ พ.ศ.2322-จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2430) และได้ไปตั้งหลักแหล่งอยู่ในจังหวัดเพชรบุรีเป็นแห่งแรก และต่อมา ได้กระจายออกไปตั้งหลักแหล่งในจังหวัดอื่นๆ

- การแต่งกายของไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง) หรือไทดำในจังหวัดเพชรบุรี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะอักษรศาสตร์ (2535) ได้กล่าวถึงการแต่งกายของสตรี ไทยทรงดำในประเทศไทย คือที่บ้านดอนมะเกลือ จังหวัดเพชรบุรี ระบุว่าหญิงไทยทรงดำที่บ้านดอนมะเกลือ จังหวัดเพชรบุรี (ไทยทรงดำบ้านดอนมะเกลือ จังหวัดสุพรรณบุรี คือ กลุ่มไทยทรงดำที่อพยพมาจากจังหวัดเพชรบุรี) ในงานวิจัยนี้กล่าวว่า สำหรับหญิงไทดำที่บ้านดอนมะเกลือ จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งแม้จะเรียกตัวเองว่า โซ่ง มิใช่ไทดำ แต่ก็ได้รับการประเมินคนไทดำไว้อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะเรื่องเครื่องแต่งกายหญิงสูงอายุ ลาวโซ่งยังคงนุ่งซิ่นแดงโมและสวมเสื้อก้อมสีครามอยู่ในชีวิตประจำวัน ซิ่นแดงโมของลาวโซ่งมี 3 ท่อน ทำด้วยฝ้ายสีน้ำเงินเข้ม หรือสีม่อฮ่อม มีลายเป็นทางเล็กๆ สีขาว ซิ่นนี้ ยาวพอคลุมเขามิดเท่านั้น มิได้ยาวกรอมเท้า วิธีนุ่งผ้าก็ยังเป็นแบบเดียวกันกับพวกไทดำในลาวและเวียดนาม คือ จับชายสองข้างเข้ามากระทบกันตรงกลาง เลื้อยก้อมของหญิงลาวโซ่งเป็นสีครามทั้งตัวแขนยาวและตัวแคบ ตัวเสื้อผ่าหน้าตลอดและติดกระดุมเงิน มียอดแหลมอย่างถี่ติดกันเป็นเส้นลักษณะของซิ่นที่ลาวโซ่งสวมใส่ดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นแบบเดียวกันกับที่ผู้หญิงไทดำที่เมืองหวาด (ซึ่งจัดเป็นหัวเมืองของเวียดนาม) สวมใส่

จากงานผ้าทอของกลุ่มชนไทยทรงดำนี้ ได้มีผู้ศึกษา ค้นคว้าเรื่องการแต่งกายและ ประเพณีการใช้ผ้าไว้ในหลายรูปแบบดังนี้

มนู อุดมเวช (ม.ป.ป.) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการสืบทอดวัฒนธรรมการทอผ้าและการใช้ผ้าของกลุ่มชนไทยทรงดำ โดยศึกษาจากการนำวัสดุมาทอเป็นผ้า การย้อมสีที่เป็นสีครามเข้ม (Indigo) การทาลวดลายด้วยวิธีการปะผ้า วิชาการปักผ้า การใช้ผ้าตามคติความเชื่อ และการใช้ผ้าต่างๆไปในชีวิตประจำวัน เหตุที่เลือกศึกษาในเรื่องดังกล่าวเพราะชนไทยทรงดำมีลักษณะการใช้ผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มคนไทยกลุ่มอื่นๆ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการผลิตผ้าทอและเรื่องราวการใช้ผ้าของชนกลุ่มนี้ ได้มีชุดที่ใช้ในชีวิตประจำวัน

ชาย - จะนุ่งกางเกงขาสั้นสีดำหรือสีครามเรียกว่า "ส้วงขาเดิน" (กางเกงขาสั้น) สวมเสื้อแขนกระบอกแขนาวสีดำ รัดข้อมือ ผ้าหน้าติดกระดุมเงิน ประมาณ 15-20 เม็ด เรียกว่า "เสื้อไท"

หญิง - จะนุ่งชิน ลายแดงโม คือมีลวดลายพื้นดำลายตามทางยาว สีขาวสลับดำ ตัวผ้า ชินนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ตัวชิน หัวชิน และตีนชิน หัวชินจะเป็นผ้าพื้นสีครามเข้มเข้ากับ ตัวชิน ตัววินจะทอด้วยพื้นสีครามเข้ม สลับด้วยริ้วสีขาวตามยาว ส่วนตีนชินจะเป็นขอบกว้างประมาณ 101/2 นิ้ว (ถ้าเป็นหม้ายจะเอาตีนชินออก) สวมเสื้อแขนกระบอกแขนยาวสีดำ (สีครามเข้ม) ผ่าหน้า ตลอด ติดกระดุมเงินประมาณ 9-10 เม็ด เรียกว่า "เสื้อก้อม"

ชุดที่ใส่ในโอกาสพิเศษ

ชาย - จะนุ่งกางเกงขาวยาวสีดำ เรียกว่า "สว่างขาลี" (กางเกงขาวยาว) สวมเสื้อที่ใช้ใน โอกาสพิเศษเรียกว่า "เสื้อฮี" ทำด้วยผ้าฝ้ายย้อมคราม ตัวเสื้อขารูปเล็กน้อย ผ่าหน้าตลอด ความยาว คลุมสะโพก ด้านข้างของตัวเสื้อจะผ่าข้างขึ้นมาถึงเอว ทั้งสองข้างเป็นเสื้อคอกลมติดคอ กิ๊นรอบคอด้วย ผ้าไหมสีแดง แล้วเดินเส้นทับด้วยไหมสีเสด สีเขียว และสีขาว ตรงคอเสื้อมีกระดุมเงินคล้องไว้ 1 เม็ด แขนเสื้อเป็นแขนกระบอกแขนยาว ปักตกแต่งที่ได้รักแร้ด้วยผ้าไหมเป็นลวดลายสีต่างๆ อย่างสวยงาม

หญิง - จะใช้ผ้าชินลายแดงโมและใส่เสื้อฮีของหญิง มีลักษณะตัวเสื้อใหญ่ สวมหัว คอ แหลมเล็ก ปักตกแต่งด้านหน้าด้วยเศษผ้าไหมสีต่างๆ ได้รักแร้และขอบเสื้อด้านใน เป็นลวดลายที่ งดงามมาก แขนเสื้อเป็นแขนกระบอก 3 ส่วน

การแต่งกายของไทยทรงดำในจังหวัดเพชรบุรี เป็นการแต่งกายที่สืบทอดกันมาจาก บรรพบุรุษ ในถิ่นเดิมคือในประเทศสาธารณรัฐเวียดนาม และยังคงรักษาการแต่งกายในลักษณะเดิมไว้ จนถึงปัจจุบันนี้

- กระบวนการทอผ้า (วัสดุ-อุปกรณ์ เทคนิค และลวดลาย)

วัสดุ-อุปกรณ์ในการผลิตเส้นใย

วัสดุที่ใช้ทอผ้าพื้นบ้านไทยทรงดำ จะใช้วัสดุที่สามารถผลิตได้เองในครอบครัว ดัง ที่มหนู อุดมเวช และคณะ (2537) ได้กล่าวไว้ดังนี้ วัสดุนำมาทอผ้าของไททรงดำแบ่งได้ 2 ชนิด คือ ฝ้าย และไหม

ฝ้าย

ฝ้าย เป็นฝ้ายที่ปลูกเองตามสถานที่รอบๆ บ้านตามสวนไร่ นา เป็นฝ้ายพันธุ์พื้น เมืองที่ปลูกกันมาแต่ดั้งเดิม เมื่อเก็บมาแล้วก็นำมาอ้าว เพื่อเอเมล็ดออก จากนั้นก็นำมาปั่นให้เป็น เส้นใย แล้วจึงนำมาย้อมสี หรือนำมาทอเป็นผืนผ้าแล้วจึงย้อมสีภายหลัง

ฝ้ายพันธุ์ที่ใช้ทอผ้าจะเป็นพันธุ์พื้นเมืองมี 2 ชนิด คือ พันธุ์เมล็ดเล็กเรียกว่า พันธุ์ แก่นน้อยและพันธุ์เมล็ดใหญ่ เรียกว่า พันธุ์แก่นใหญ่ ทั้ง 2 ชนิดนี้เป็นพันธุ์ที่นิยมใช้กันทั่วไป ยังมีฝ้าย อีกพันธุ์หนึ่งคือฝ้ายเทศ ซึ่งไม่ต้องนำม้อ้าว สามารถนำมาปั่นเป็นด้ายได้เลย แต่ไม่นิยมใช้เพราะเนื้อ หนา ผ้าที่ทอออกมาจะมีลักษณะหนาไม่นุ่มจึงไม่นิยมใช้

กว่า

แต่ในปัจจุบันไม่นิยมปลูกฝ้ายไว้ใช้เอง แต่ซื้อฝ้ายสำเร็จจากร้านค้าเพราะสะดวก

ม้วนฝ้าย

การเตรียมเส้นใย

อ้วฝ้าย ใช้เครื่องอ้วฝ้ายเพื่อเอาเมล็ดฝ้ายออก แล้วจึงนำไปตีหรือถาบฝ้าย

ถาบฝ้าย (ตีฝ้าย) เครื่องถาบฝ้ายจะทำให้ฝ้ายฟูหรือฟูขึ้น แล้วจึงนำไปเข้าเครื่อง

จะนำไปปั่น

ม้วนฝ้าย นำฝ้ายที่ตีแล้วไปเข้าเครื่องม้วน ภาษาไทยทรงดำเรียกว่า ล้อฝ้ายก่อน

ปั่นฝ้าย การทำฝ้ายให้เป็นเส้นยาวติดต่อกัน หรือเรียกว่าในฝ้าย

เปียฝ้าย นำด้ายที่ทำไว้เป็นเส้นมาทำให้เป็นเข็ม พร้อมทั้งจะนำไปย้อมสีหรือนำไป

ทอ

ไหม

ไหม เป็นไหมพันธุ์พื้นบ้าน ซึ่งมีมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งเลี้ยงง่าย ทนโรค ให้เส้นใยละเอียด เส้นยาว จึงนิยมใช้พันธุ์นี้ ส่วนไหมญี่ปุ่นหรือไหมที่สำเร็จรูปมาแล้วไม่เป็นที่นิยมอาหารของตัวไหม คือ ใบของต้นหม่อน

วิธีเลี้ยงไหม

ตัวไหมที่เลี้ยงเพื่อเอาเส้นไหมนั้น จะมีอยู่ 4 วัย

วัยแรก เรียก “นอนก่าย”

วัยที่ 2 เรียก “นอนสอง”

วันที่ 3 เรียก “นอนสาม”

วัยที่ 4 เรียก “นอนหลวง”

เมื่อถึงวัยที่ 4 ประมาณ 6-7 วันจะสุก ตัวไหมก็จะเข้ารับ ถ้าเป็นรังตัวผู้ รังจะยาว ถ้าเป็นรังตัวเมียรังจะสั้น รังไหมภาษาไทยทรงดำ เรียกว่า “ทะเลหม่อน” เมื่อตัวไหมเข้ารังหมดแล้วก็จะนำไหมมาต้มและสาวไหมเพื่อใช้เป็นเส้นใยเก็บไว้ใช้ทอผ้า

อุปกรณ์ในการสาวไหม

กระดิ่งหรือกะโล่ (ภาษาไทยทรงดำ เรียก) “ตักหม่อน”

หม้อต้ม (ใช้ต้มตัวไหม) เพื่อสาวไหมออกมา

จวงสาว ทำด้วยใบไม้นำมาขดให้โค้ง ใช้ดึงเส้นไหมออกจากหม้อ

เตา

กระดิ่งรองเส้นไหม

วัสดุอุปกรณ์ในการผลิตเส้นใยที่สตรีไทยทรงดำนำมาทอเป็นผ้านั้นเป็นสิ่งที่ทำสืบทอดกันมาแต่โบราณ ฝ่ายที่นำมาทอผ้านั้นแม้ในปัจจุบันจะนิยมใช้ฝ้ายจากโรงงานเป็นส่วนใหญ่เพราะให้ความใสสะอาด และรวดเร็วกว่าการปลูกเอง ส่วนไหมที่นำมาทอผ้านั้นจะเป็นไหมพันธุ์พื้นเมือง ที่เลี้ยงกันมาแต่ดั้งเดิมทั้งสิ้น ไม่ยืมเมล็ดไหมพันธุ์ต่างประเทศเพราะยุ่งยาก

อุปกรณ์ในการทอผ้าแบบพื้นบ้านไทยทรงดำ

เครื่องมือที่ใช้ทอผ้าแบบพื้นบ้านไทยทรงดำ เรียกว่า "กี่" ซึ่งเป็นกี่ทอมือแบบโบราณ อุปกรณ์ที่นำมาประกอบเป็นตัวกี่ ใช้วัสดุ และอุปกรณ์ ที่หาได้ในท้องถิ่น และสามารถทำขึ้นใช้ได้เอง และเป็นสิ่งที่ใช้สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน หลายชั่วอายุคน กี่ในลักษณะนี้เป็นกี่แบบเดียวกับที่ทอผ้าพื้นเมืองของภาคอีสาน ซึ่งทรงพันธ์ วรรณมาศ (2534) ได้รวบรวมไว้ประกอบด้วย

1. โครงกี่
2. ฟืม
3. เขาตุก (ตะกอก)
4. ไม้ม้วนผ้าและหลักม้วนผ้า
5. ไม้สำหรับนั่งเวลาทอผ้า (ไม้แป้นกี่)
6. ไม้เหยียบสำหรับดึงเส้นด้ายให้ขึ้นลง (คานเหยียบ)
7. ไม้แกนม้วนด้ายยืน
8. คานแขวน
9. ผ้าที่ทอแล้วม้วนไว้ที่ไม้
10. ด้ายยืน
11. กระสวย
12. หลอดด้ายพุ่ง
13. ผังและอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ประกอบในการทอการเก็บดอก

กี่ เป็นโครงสร้างใหญ่ของเครื่องมือที่ใช้ทอ

ฟืม คือ ส่วนที่ใช้กระทบให้ด้ายที่ทอเข้ากันแน่นมีลักษณะเป็นแผ่น ซึ่งรวมเอาไม้เล็กๆ ถักเข้ากันไว้เป็นช่องๆ ระหว่างช่องเหล่านี้ได้ใช้สำหรับสอดด้ายยืนทั้งหมด

เขาตุกหรือตะกอก ใช้สำหรับเก็บลวดลาย ถ้าเป็นผ้าที่ลวดลายซับซ้อนจะใช้เขาหรือตะกอกหลายอัน แต่ถ้าเป็นผ้าที่ไม่มีลวดลายใช้เพียง 2 เขา (ตะกอก)

ไม้แกนม้วนผ้า คือ ไม้ที่ใช้ม้วนผ้าที่ทอแล้วไว้อีกส่วนหนึ่งเป็นไม้ขนาดความกว้างเท่ากับกี่หรือเท่ากับความกว้างของผ้า

ไม้สำหรับนั่งทอผ้า ใช้สำหรับผู้นั่งทอผ้าเวลาทำการทอผ้า

ฝัก ใช้สำหรับค่าความกว้างของผ้าให้หน้าพอดีกับพิมจะได้สะดวกในการทอ

กระสวย คือ ไม้ที่เป็นรูปเรขงตรงปลายทั้งสองข้างใหญ่ตรงกลาง มีร่องสำหรับใส่หลอดด้ายอยู่ตรงกลาง ใช้สำหรับพุ่งลอดไปในระหว่างช่องการทอผ้า

หลอดด้ายพุ่ง คือ หลอดไม้ไผ่ที่บรรจุด้ายจนเต็มใส่อยู่ภายในกระสวยใช้สำหรับเป็นด้ายพุ่ง

การเตรียมเส้นฝ้ายก่อนนำไปทอผ้า

ในการเตรียมเส้นฝ้ายก่อนนำไปทอผ้า นั้น อาจแยกได้ออกเป็น 2 ประการคือ การเตรียมเส้นยืน และการเตรียมเส้นพุ่ง

การเตรียมเส้นยืน

หลังจากการปั่นใส่หลอดเรียบร้อยแล้ว ก็จะนำด้ายเหล่านั้นไปใส่เครื่องเดินด้าย (ฝ้าย) ซึ่งมีรวมสำหรับบรรจุหลอดเส้นด้าย (ฝ้าย) ลงแคร์สำหรับเดินด้ายต่อไปราวนี้มีขนาดใหญ่พอสำหรับบรรจุหลอดด้ายได้ประมาณ 200 หลอด และแคร์สามารถบรรจุเส้นยืนได้ราวๆ 200 หลา เมื่อเดินเส้นด้ายเสร็จแล้วก็จะปลดเอาด้ายออกมาจากแคร์และขมวดให้เป็นลูกโซ่ เพื่อป้องกันมิให้เส้นด้ายยุ้งนำมาเก็บลงทึบสำหรับหวีต่อไป

การหวิด้าย

การหวิด้าย คือ การแผ่เส้นจากลักษณะที่เป็นก่ายให้กระจายออกเป็นแผ่นเรียบเสมอกัน แล้วม้วนเก็บเข้าแกนของกงพันสำหรับตั้งบนที่ต่อไป จากนั้นจะต้องเอาปลายด้านหนึ่งของก่าเส้นยืนสอดเข้ามาในม้วนจัดด้ายร้อยเส้นยืนเข้ากับพันหวี ซึ่งมีพันหวีและส่วนกว้างเท่ากับความต้องการแล้วผูกเข้ากับแกนของกงพันม้วนด้าย ในการหวิด้ายจำเป็นที่จะต้องให้ผู้ปฏิบัติ 2 คนๆ หนึ่งม้วนกงพัน อีกคนหนึ่งใช้พันหวี ๑ ดายให้เรียบและสม่ำเสมอ และนำไปซึ่งบนที่สำหรับเก็บตะกอดต่อไป

ตะกอดที่ใช้ในการทอผ้าฝ้ายนี้เป็นแบบตะกอดด้าย เส้นยืนแต่ละเส้นจะถูกคล้องไว้ด้วยห่วงเส้นด้าย 2 อัน อันบนใช้สำหรับตั้งด้ายเส้นยืนลง อันล่างใช้ถึงด้ายเส้นยืนขึ้น

เครื่องมือที่ใช้สำหรับทอผ้าแบบพื้นเมืองที่เรียกว่ากั้นนั้นจะเห็นได้ว่าทำขึ้นจากวัสดุที่ทำได้ในท้องถิ่นและเป็นเครื่องมือแบบง่ายๆ ซึ่งจัดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำมาผลิตเป็นพื้นผ้าเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน และพิธีกรรมต่างๆได้ตามความเหมาะสม

- เทคนิคและกรรมวิธีในการทอผ้า

เทคนิคและกรรมวิธีในการทอผ้าและการทำลายผ้าทอโดยทั่วไป เป็นการทำให้มีการสืบทอดกันในรอบครัวเป็นส่วนใหญ่ จากการเรียนรู้ในการทอผ้าเมื่อเปรียบเทียบกับการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาในปัจจุบัน เป็นวิธีการเดียวกับที่ ชาวชิต ดาบแก้ว และสุดาวดี เหมทานนท์ (2525) ได้กล่าวถึงการสอนศิลปศึกษาด้วยวิธีการลอกเลียนแบบในลักษณะแบบบอกให้โดยตรง (Direct Method) คือการสอนที่ให้ผู้สอนเป็นผู้นำและผู้เรียนเป็นผู้ตาม เป็นการสอนที่เน้นการลอกเลียนแบบ มุ่งทำให้เหมือนให้มากที่สุด วิธีสอนที่จัดอยู่ในประเภทนี้ ได้แก่

ก. วิธีสอนทำตามแบบหรือตามการสาธิต ผู้สอนจะเป็นผู้ออกคำสั่งให้ผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติตามเป็นขั้นๆ ขั้นตอนใดผิดผู้สอนจะแนะนำให้ เหมาะสำหรับการฝึกหัดผู้เรียนที่ไม่เคยปฏิบัติตามเป็นขั้นๆ ขั้นตอนใดผิดผู้สอนจะแนะนำให้ เหมาะสำหรับการฝึกหัดผู้เรียนที่ไม่เคยปฏิบัติงานมาก่อน

ข. วิธีสอนโดยใช้แม่แบบ เป็นการสอนที่ผู้สอนเตรียมบทเรียน โดยสร้างแม่แบบขึ้นแล้วให้ผู้เรียนลอกแบบตาม

นวลศิริ เปาโรหิตย์ (2527) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการเรียนรู้ตามทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่ามนุษย์เรียนรู้โดยการลอกเลียนแบบ และจดจำจากแม่แบบ (Modeling) ได้ดีกว่าวิธีการเรียนรู้แบบอื่นๆ ซึ่ง นวลศิริ เปาโรหิตย์ ได้อ้างถึง Jonson (1972) กล่าวถึงการเรียนรู้จากแม่แบบว่ามีความสำคัญ ดังต่อไปนี้

ก. ทำให้รู้จักวิธีตอบสนองแบบใหม่ การจดจำแม่แบบ บุคคลได้เรียนรู้วิธีการที่แม่แบบใช้ อาจเป็นวิธีการใหม่ ซึ่งเขาไม่เคยรู้มาก่อน นอกจากนี้การดูแบบและนำมาทำตาม มักจะทำได้โดยไม่ใครผิดพลาด

ข. ช่วยให้พฤติกรรมที่เรียนรู้แล้ว ได้แสดงออกง่ายขึ้น การสังเกตจากแม่แบบนี้ ช่วยให้ผู้เรียนแสดงออกได้ง่ายและเร็วขึ้น

กรรมวิธีการสืบทอดงานศิลปะผ้าทอของกลุ่มชนชาติไทยกลุ่มต่างๆ มักจะมีเทคนิคและกรรมวิธีที่คล้ายคลึงกัน ดังเช่น สุมาลย์ โทมัส (2525) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านผ้าพื้นเมืองของกลุ่มชนชาติไทยได้ให้แนวคิดไว้ดังนี้ การทอผ้าไหมไม่นิยมทอในฤดูฝน เพราะเส้นไหมจะเหนียว หวีไม่ไป เมื่อทอแล้วจะไม่ได้ผ้าที่สวยงามตามต้องการ จากความยากลำบากนี้เองทำให้ผ้าเหล่านี้ถูกใช้อย่างทนุถนอม เช่น ในเวลาเก็บจะทอไว้ด้วยผ้าหนาๆ เก็บไว้ในที่ไม่มีแสงสว่างจัด เพื่อสีจะได้ไม่ซีดจางผ้างเหล่านี้ถ้าไม่จำเป็นแล้วมักไม่ค่อยซัก เนื่องจากสีจะตกง่าย เพราะย้อมจากสีธรรมชาติ เช่น ฟิช เช่น ถ้าเป็นผ้าไหมจะนิยมซักในน้ำมะพร้าวแล้วผึ่งให้แห้ง เป็นต้น

ผ้าพื้นเมืองมีมากมายหลายชนิด แตกต่างกันทั้งกรรมวิธีและความงาม เราอาจแยกประเภทได้ จากกรรมวิธีการผลิต จากเชื้อสายของผู้ผลิต ได้ดังนี้

เชื้อสาย	กรรมวิธี
ล้านนาไทย	ทอ, ยกดอก
ลาวพวน	ทอ, ยกดอก, จก
ลาวคั่ง, ลาวกา	ทอ, ยกดอก, จก, มัดหมี่
ลาวโซ่ง (ไทยทรงดำ)	ทอ, ปัก
ลาว (อีสาน)	ทอลายขัด, มัดหมี่
ไทยภาคกลาง	ทอ, ยกดอก
ไทยภาคใต้	ทอ, ยกดอก, มัดหมี่
ไทย-ยวน	ทอ, จก, ยกดอก

เมื่อพิจารณาจากการแยกประเภทผ้าพื้นเมืองออกจากรวมกลุ่มและกรรมวิธีการผลิตแล้ว จะพบว่าแต่ละกลุ่มชนก็จะมีลักษณะกรรมวิธีที่ทำให้เกิดลวดลายได้ต่างวิธีการกัน

สุมาลย์ โทมัส (2525) ได้กล่าวถึงเทคนิค กรรมวิธีการทอผ้าพื้นเมืองของไทยว่า กรรมวิธีการทอผ้าเป็นวิชาที่อาศัยความจำและความชำนาญเป็นสำคัญ ไม่ปรากฏว่ามีตำราหรือหลักเกณฑ์ในการทอผ้าเขียนไว้เป็นหลักฐาน ผ้าทออาศัยจำวิธีการทำ แล้วถ่ายทอดสืบต่อกันมา โดยรักษาวิธีการ การทำลวดลาย การย้อมสี การทอแบบดั้งเดิมไว้อย่างเคร่งครัด ทำให้รูปแบบของลายยังคงสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดที่ไม่สำคัญมากนัก ข้อจำกัดที่ทำให้มีข้อเปลี่ยนแปลงในการผลิตผ้า ก็คือการย้อมสีที่เป็นสีธรรมชาติได้จากพืช ทำให้มีใช้กันอยู่เพียงไม่กี่สี

เนื่องจากการทอผ้า ชาวบ้านจะนิยมทำกันในเวลารว่างจากงานประจำ คือ การทำนา ผ้าบางผืนจึงทอคาหูกไว้เป็นปี จึงจะทอแล้วเสร็จ เช่น ในการทอผ้าไหม เป็นต้น

เทคนิคและกรรมวิธีในการผลิตผ้าของไทยทรงดำพอสรุปได้ว่า เป็นเทคนิคและกรรมวิธีที่ทำสืบทอดกันมาแต่โบราณทั้งสิ้น จะเรียนรู้วิธีการด้วยการสอน และบอกเล่ากันด้วยปาก หรือให้ทำตามแบบที่มีอยู่ วิธีการผลิตผ้าของไทยทรงดำ จะเป็นการทอ และทำลวดลายด้วยการปักและการปะผ้า โดยใช้ลวดลายแบบโบราณที่มีอยู่เป็นแบบ

ลวดลาย

ลวดลายการทอผ้าแบบพื้นบ้านไทยทรงดำในจังหวัดเพชรบุรี จะเป็นลวดลายที่ได้จากการทอ การปักผ้า และการปะผ้า ดังที่ มนุ อุดมเวช และคณะ (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงลักษณะของลวดลายทั้ง 3 ประเภทได้ดังนี้

มนุ อุดมเวช และคณะ (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงลวดลายการทอผ้าของไทยทรงดำ ไว้ดังนี้ ลวดลายของผ้าไทยทรงดำในจังหวัดเพชรบุรี จะแบ่งเป็น 3 ประเภทคือ

ลายทอ ผ้าทอของชายไทยทรงดำมักจะทอเป็นขัณฑ์ธรรมดา ลายทอผ้าชิ้นจะประกอบด้วยหลายลาย เช่น ลายตาหมู ลายตาเกิบ หรือตาคู่ ลายก้านาง หรือตาฮั่วและลายประ

ลายปัก ลายปักหรือลายแซ่ว เป็นการปักโดยยึดการนับเส้นด้ายเป็นหลัก ในการทอลวดลายหน้าหมอน ผ้าเบี้ยว (ผ้าสไบ) ลายประกอบตัวเสื้อฮี ลายเหล่านี้ได้แก่ ลายขดกุด ลายดอกเต้า (ลายดอกน้ำเต้า) ลายดอกผักแว่น และลวดลายแบบเรขาคณิตคล้ายผ้าทอของภาคอีสาน

ลายปะผ้า เป็นลวดลายที่นิยมมากและใช้มาก โดยจะใช้ทำเป็นลายหน้าหมอน ลายของเสื้อฮี ลายประเป่าคาดเอวผู้ชาย และลายตกแต่งมุ้งสำหรับคู่บ่าวสาวที่จะแต่งงาน

การทำลวดลายผ้าอีกประเภทหนึ่งของไทยทรงดำ คือ ผ้าตาหมี สุนันท์ อุดมเวช (2537) ได้กล่าวถึงผ้ามัดหมี่ของชนไทยทรงดำ อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ว่า ผ้ามัดหมี่ของไทยทรงดำ ในจังหวัดเพชรบุรี ที่มีเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษในปัจจุบันที่พบมีเหลืออยู่ผืนเดียว (ภาพในภาคผนวก ก.) คนไทยทรงดำเรียกผ้าชนิดนี้ว่า “ผ้าตาหมี” ซึ่งเป็นการเรียกกันมาแต่ครั้ง ปู่-ย่า-ตา-ยาย ซึ่งเมื่อได้มีโอกาสไปพบผ้าชนิดนี้

ในประเทศสาธารณรัฐเวียดนาม คนไทเมืองเต็ก และเมืองวาด (เมืองหวาด) ก็เรียกผ้าชนิดนี้ว่า “ผ้าตาหมี” เมื่อสอบถามก็ได้ความน่าสนใจว่า ตาคืออวัยวะที่ใช้มองหรือดู ส่วนคำว่าหมี ก็คือหมี่ (สัตว์ป่าชนิดหนึ่ง ฉะนั้นลายตาหมีก็คือ ลายตาหมี ท่านผู้รู้ชาวไทลุ่มแม่น้ำแต่ได้อธิบายว่าในแถบเวียดนาม มีชนชาติมอญอาศัยอยู่มาก และชาวมอญเรียกผ้าชนิดนี้ว่า “ผ้ามัดหมี่” คำว่ามัดหมี่ในภาษามอญหมายถึง ตา ส่วนหมี่ก็คือหมี่ ฉะนั้นคำว่า “ผ้ามัดหมี่” ในภาษามอญก็คือ ตาหมีนั่นเอง

เหรียญเพชร ตาลวันนา (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึง “ผ้าตาหมี” ไว้ในลักษณะเดียวกันว่า สตรีไทยทรงดำได้เคยทำผ้าชิ้นชนิดหนึ่งซึ่งจัดเป็นชิ้นชั้นดี เรียกกันทั่ว “ชิ้นตาหมี” ผ้าชิ้นชนิดนี้ทอด้วยไหมล้วน มีลวดลายทางกว้างประมาณ 2-3 นิ้ว เป็นสีต่างๆ เช่น สีแดง-สีเหลือง-สีเขียว ลายที่ทอเรียกกันว่า “ลายขอ” ปัจจุบันไม่มีผู้ทำแล้วจึงหายาก

สี

มนู อุดมเวช และคณะ (ม.ป.ป.) เอกสารอัดสำเนา) ได้กล่าวถึงสีของผ้าไทยทรงดำในจังหวัดเพชรบุรีไว้ดังนี้

สี ที่ใช้ย้อมผ้านั้นส่วนใหญ่จะได้จากธรรมชาติ โดยเฉพาะสีหลักที่เป็นสัญลักษณ์ของผ้าทอไทยทรงดำ คือ สีครามเข้ม (Indigo) ได้จากต้นคราม ซึ่งราชาไทยดำเรียกว่า “กอจ้าม” โดยจะใช้ต้นครามทั้งต้น-ใบ-รากแช่น้ำทิ้งไว้ และทำตามกรรมวิธีจนได้น้ำครามออกมาสำหรับใช้ย้อมผ้า น้ำครามนี้จะเก็บไว้ย้อมได้นานเป็นปี วิธีย้อมผ้าแบบนี้จะเป็นกรรมวิธีแบบย้อมเย็น ส่วนสีอื่นๆ ในปัจจุบันนิยมใช้สีสังเคราะห์ (ส่วนใหญ่จะเป็นไหม)

สีที่ใช้ในงานย้อมผ้าแบบพื้นเมืองจะเป็นสีที่ได้จากวัสดุธรรมชาติทั้งสิ้น ดังที่จอห์น กิลโลว์ และนิโคลัส บาร์นาร์ค (1991) ได้กล่าวถึงสีย้อมผ้าของชาวอินเดียนว่า ลักษณะใช้สีในงานถักทอ

แม้จะทำงานในกลุ่มเล็กๆ แบบพื้นบ้าน แต่เป็นสิ่งที่ทำสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน เมื่อประมาณ 2000-3000 ปีก่อนคริสตกาล ชนพื้นเมืองยุครบทอผ้าเป็นสีขี้ม้า ที่ได้จากขนสัตว์ ส่วนสีอื่นๆนั้นจะได้รับการทอจากต้นปาลิโนน และนำมาย้อมให้เป็นสีจากพืช และวัสดุให้สีตามชาติอื่นๆ วัสดุเช่นที่เป็นสีย้อมผ้าได้ และเป็นสิ่งที่ได้ทำกันมาแต่โบราณ วัสดุที่นำมาย้อมสีผ้าจะใช้กรรมวิธีย้อมแบบย้อมเย็น ส่วนสีที่ได้จากขนสัตว์แต่ละชนิด เช่นขนม้า ขนแพะและอูฐสีที่ได้จากขนสัตว์เหล่านี้เป็นการนำไปสู่การผลิตสีย้อมผ้าในระยะหลังต่อมา

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (1994) ได้กล่าวถึงการใช้สีย้อมผ้า จากวัสดุธรรมชาติ โดยพืชให้สี แบ่งตามประเภทของฝ้ายและไหม ได้ดังนี้

สีย้อมไหม		สีย้อมฝ้าย	
สีแดง	จาก ครั่ง	สีแดง	จาก ไม้ฝาง
สีเหลือง	จาก ต้นแกแล	สีเหลือง	จาก แก่นไม้ขนุน
สีส้ม	จาก เมล็ดดำแสด	สีส้ม	จาก คำแสด
สีดำ	จาก มะเกลือ	สีดำ	จาก มะเกลือ (ผล)
สีคราม	จาก ต้นหอม	สีคราม	จาก ต้นคราม

ลวดลาย และสีที่ใช้ในการผลิตผ้าไทยทรงดำ ดังที่กล่าวมานั้นเห็นได้ว่าลวดลายแบ่งได้ 3 ประเภทคือ ลวดลายจากการทอ ลวดลายที่ได้จากการปักผ้า และลวดลายจากการปะผ้า ความงามของลวดลายจะได้จากสีของเส้นไหมที่นำมาปักเป็นลวดลาย ลวดลายที่ได้จากการปะผ้าจะได้จากสีของผ้าไหมที่นำปะให้เป็นลวดลาย ส่วนสีจะใช้สีที่ได้จากวัสดุธรรมชาติ คือต้นคราม ซึ่งไทยทรงดำเรียกว่า "กอจ้าม" ส่วนสีย้อมไหมมักได้จากพืชที่ให้สีชนิดอื่นๆ

- การสืบทอดการทอผ้า

ผ้าทอไทยทรงดำเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตยืนยาวจากอดีตสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน สิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต และพัฒนาการที่ยาวนานของผ้าไทยทรงดำเป็นบันทึกที่แสดงให้เห็นพัฒนาการทางสังคม การทอผ้าเป็นหัตถกรรมและศิลปะที่เกิดขึ้นจากกรรมวิธีอย่างง่าย ๆ แต่ได้ผ่านขั้นตอนของการพัฒนามาเป็นเวลายาวนานนับพันๆ ปี ทั้งด้านการเลือกสรรวัสดุที่จะใช้เป็นเส้นใย การพัฒนาเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ เพื่อให้เกิดกระบวนการในการสร้างสรรค์ที่ผสมผสานสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งกระบวนการพัฒนาเหล่านี้ต้องอาศัยการค้นคว้าทดลองสืบทอดกันตลอดชีวิตของคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง จนเกิดเป็นผลงานที่มีเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2530) ผ้าเหล่านี้ทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ที่นอน หมอน มุ้ง ผ้าห่ม ฯลฯ และสำหรับเครื่องนุ่งห่มนั้น คนในสมัยก่อนจะแยกประเภทไว้อย่างชัดเจน โดยจะทอเนื้อผ้าให้ต่างกัน จะไม่ใช่ปะปนกันระหว่างผ้าสำหรับ

ท่อนและผ้าห่ม คือ จะไม่นำผ้าท่อนไปห่ม หรือนำผ้าห่มไปท่อนเป็นอันขาด นอกจากนี้จะมีผ้าที่ใช้ในงานพิธี อีกประเภทหนึ่ง ผ้าประเภทนี้จะทอให้ต่างไปจากผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งมุ่งจะให้มีความแข็งแรงทนทาน จึงนิยมใช้ผ้าฝ้ายและไม่นิยมทำลวดลายประดับมากนัก ส่วนผ้าที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ จะต้องทำด้วยความประณีต มีลวดลายตกแต่งประกับงดงามเป็นพิเศษ (สุมาลย์ โทมัส, 2525)

ลวดลายของผ้าไทยทรงดำเท่าที่พบและมีทำกันอยู่นั้น จะเป็นลายพื้นฐานที่ได้มาจากแหล่งภูมิสำเนาเดิม (ในเวียดนาม) จากบทความของอาจารย์ชวงเหลียง (2537) ได้กล่าวไว้ในหนังสือผ้าเอเชียว่า รูปแบบของลวดลายผ้าไท อาจแบ่งประเภทได้ดังนี้

1. ลายพรรณพฤกษา
2. ลายสัตว์ในจินตนาการ
3. ลายเครื่องมือเครื่องใช้
4. ลายสิ่งของ
5. ลายเบ็ดเตล็ด

ลวดลายเหล่านี้เห็นได้จากวัฒนธรรมฟุงเหียง-ดองซอน (Phung Nguyen-Dong Son) ในเวียดนามและบริเวณใกล้เคียง เราไม่อาจจะทราบถึงจุดกำเนิดดั้งเดิมที่แท้จริงของการออกแบบลวดลายผ้าเหล่านี้ เป็นเพียงการกำหนดรูปแบบหลักๆ ที่สามารถเห็นได้จากแหล่งโบราณสถานต่างๆ หรือในศิลปะภายในยุคของวัฒนธรรมฟุงเหียง-ดองซอนเท่านั้น

ศิลปะที่เป็นแบบแผนในการตกแต่งของไทยและวัฒนธรรมฟุงเหียง-ดองซอน เป็นส่วนหนึ่งของประเพณีที่เหมือนกัน ลีลาที่แสดงออกนั้นสะท้อนถึงความคิดในเชิงนามธรรมที่สูงส่ง แม้ว่า จะได้รับอิทธิพลศิลปะจากต่างถิ่น แต่ได้นำมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของตนโดยเฉพาะ ลายขอหรือลายขดกุด ลายนี้จะพบในลักษณะที่หลากหลายมากในลวดลายผ้าทอของคนไทในยุคก่อนวัฒนธรรมดองซอน ลายขอเป็นลายที่เด่นมากที่สุดที่พบในเครื่องปั้นดินเผา เทคนิคและการผลิตทำให้เกิดข้อแตกต่างระหว่างลายขอ บนเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นเส้นโค้ง ส่วนบนผืนผ้าจะเป็นเส้นเหลี่ยม ซึ่งลายทั้งสองถือว่าเป็นลายพื้นฐานของการออกแบบ

นอกจากจะพบลายขอกุดที่เป็นลวดลายของผ้าเบียว-ผ้าห่ม-เสื้อฮี จะพบลายขอกุด หลวงหรือลายขอกุดใหญ่อยู่เหนือจั่วบ้าน มีลักษณะคล้ายกาแลของบ้านทางภาคเหนือ ฉะนั้นลายขอกุดนี้น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวไทยดำทั้งหลายค่อนข้างมากไม่ว่าจะอยู่แถบลุ่มแม่น้ำแต่ในเวียดนามหรือไทยทรงดำในเพชรบุรี

มนู อุดมเวช และคณะ (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงลวดลายการทอผ้าของไทยทรงดำ ไว้ดังนี้ ลวดลายของผ้าไทยทรงดำในจังหวัดเพชรบุรี จะแบ่งเป็น 3 ประเภทคือ

ลายทอ ผ้าทอของชาวไทยทรงดำมักจะทอเป็นลายขัดธรรมดา ลายทอผ้าสีจะประกอบด้วยหลายลาย เช่น ลายตาหมู ลายตาทึบ หรือตาคู่ ลายก้านาง หรือตาขี้วัว และลายประ

ลายปัก ลายปักหรือลายแซว เป็นการปักโดยยึดการนับเส้นด้ายเป็นหลัก ในการทอลวดลายหน้าหมอน ผ้าเบียว (ผ้าสไบ) ลายประกอบตัวเสื้อฮี ลายเหล่านี้ได้แก่ ลายขอกุด ลายดอกเต้า (ลายดอกน้ำเต้า) ลายดอกผักแว่น และลวดลายแบบเรขาคณิต คล้ายผ้าทอของภาคอีสาน

ลายปะป่า เป็นลวดลายที่นิยมมากและใช้มาก โดยจะใช้ทำเป็นลายหน้าหมอน ลายของเสื้อฮี ลายกระเป๋าคาดเอวผู้ชาย และลายตกแต่งมุ้งสำหรับคู่บ่าวสาวที่จะแต่งงาน

การทำลวดลายผ้าอีกประเภทหนึ่งของชาวไทยทรงดำ คือ ผ้าตาหมี สุนันท์ อุดมเวช (2537) ได้กล่าวถึงผ้ามัดหมีของชนไทยทรงดำ อำเภอเข้าย้อย จังหวัดเพชรบุรี ว่า ผ้ามัดหมีของไทยทรงดำ ในจังหวัดเพชรบุรี ที่มีเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษในปัจจุบันที่พบมีเหลืออยู่ผืนเดียว (ภาพในภาคผนวก ค.) คนไทยทรงดำเรียกผ้าชนิดนี้ว่า “ผ้าตาหมี” ซึ่งเป็นการเรียกกันมาแต่ครั้ง ปู่-ย่า-ตา-ยาย ซึ่งเมื่อได้มีโอกาสไปพบผ้าชนิดนี้ในประเทศสาธารณรัฐเวียดนาม คนไทเมืองเต็ก และเมืองวาท ((เมืองวาท) ก็เรียกผ้าชนิดนี้ว่า “ผ้าตาหมี” เมื่อสอบถามก็ได้ความน่าสนใจว่า ตาคืออวัยวะที่ใช้มองหรือดู ส่วนคำว่าหมี ก็คือหมี (สัตว์ป่าชนิดหนึ่ง) ฉะนั้นลายตาหมีก็คือ ลายตาหมี ท่านผู้รู้ชาวไทยกลุ่มแม่น้ำเต้ได้อธิบายว่าในแถบเวียดนาม มีชนชาติมอญอาศัยอยู่มาก และชาวมอญเรียกผ้าชนิดนี้ว่า “ผ้ามัดหมี” คำว่ามัดในภาษามอญหมายถึง ตา ส่วนหมีก็คือหมี ฉะนั้นคำว่า “ผ้ามัดหมี” ในภาษามอญก็คือ ตาหมีนั่นเอง

เหรียญเพชร ตาลวันนา (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึง “ผ้าตาหมี” ไว้ในลักษณะเดียวกันว่าสตรีไทยทรงดำได้เคยทำผ้าสีชนิดหนึ่งซึ่งจัดเป็นชั้นดี เรียกกันกว่า “สีนตาหมี” ผ้าสีชนิดนี้ทอด้วยไหมล้วน มีลวดลายทางกว้างประมาณ 2-3 นิ้ว เป็นสีต่างๆ เช่น สีแดง-สีเหลือง-สีเขียว ลายที่ทอเรียกกันว่า “ลายขอ” ปัจจุบันไม่มีผู้ทำแล้วจึงหายาก

สี ที่ใช้ย้อมผ้าชิ้นส่วนใหญ่จะได้จากธรรมชาติ โดยเฉพาะสีหลักที่เป็นสัญลักษณ์ของผ้าทอไทยทรงดำ คือ สีครามเข้ม (Indigo) ได้จากต้นคราม ซึ่งภาษาไทยดำ เรียกว่า “กอจ้าม” โดยจะใช้ต้นครามที่ต้น-ใบ-รากแช่ในน้ำไว้ และทำตามกรรมวิธีจนได้น้ำครามออกมาสำหรับใช้ย้อมผ้า น้ำครามนี้จะเก็บไว้ย้อมได้นานเป็นปี วิธีย้อมผ้าแบบนี้จะเป็นกรรมวิธีแบบย้อมเย็น ส่วนสีอื่นๆ ในปัจจุบันนิยมใช้สีสังเคราะห์ (ส่วนใหญ่จะเป็นไหม)

ผ้าของชนไทยทรงดำนั้น มีหลายหลากรูปแบบ ตั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน แต่ละรูปแบบมีลักษณะการใช้สอยที่แตกต่างกัน ไม่ปะปนกัน จึงเป็นสิ่งควรศึกษาอย่างยิ่ง จากการศึกษาชนบทธรรมเนียม ความเชื่อของชาวไทยทรงดำ ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ชาวไทยทรงดำนิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ (สีครามเข้ม) โดยการทอและตัดเย็บเอง ชาวไทยทรงดำจะใช้สีครามจากต้นคราม (กอจ้าม) ย้อมเสื้อผ้า

จนเป็นสีเข้มเกือบดำ (ในบางครั้งจะใช้ยางจากเปลือกต้นประดู่ย้อมทับสีครามอีก เพื่อให้สีนั้นเข้ม) ผ้าที่ใช้จะแบ่งเป็นลักษณะการใช้ได้ 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ

3.1.1 ผ้าซิ่น เป็นสัญลักษณ์ของหญิงไทยทุกเผ่า ที่ทอขึ้นมาใช้เองชาวไทยทรงดำจะย้อมเป็นสีครามเข้มจนเกือบดำ (indigo) และมีลวดลายสีขาวยาวขนานกับลำตัว เรียกว่า ลายแดงโม ตัวซิ่นจะประกอบด้วยสามส่วน คือ

ตัวซิ่น คือส่วนที่เป็นผ้าถุงใหญ่สำหรับพันรอบตัว พื้นเป็นสีครามเข้มเกือบดำ และมีทางลายสีขาว แทรกตามทางยาวของลำตัว ลายสีขาวแต่ละบายห่างกันประมาณ 1.5 นิ้ว เรียกว่า ลายแดงโม ตัวซิ่นนี้ ด้านเส้นยืนจะเป็นไหม ส่วนด้ายพุ่ง (เส้นนอนจะเป็นฝ้าย)

หัวซิ่น จะเป็นผ้าพื้นสีครามเข้ม ไม่มีลวดลาย สีต้องเป็นสีเข้ม ที่กลมกลืนกับตัวซิ่น มีความกว้าง ประมาณ 8-10 นิ้ว การต่อซิ่นจะใช้เข็มสอยด้วยฝีเข็มที่ละเอียดมาก

ตีนซิ่น หรือเชิงซิ่นคือ ส่วนล่างสุดของผ้าซิ่น โดยมีความกว้างเพียงประมาณ 1.5 นิ้วเท่านั้น แต่จะทอผ้าลวดลายละเอียดประณีตมาก แต่มีความแน่นและแข็งแรงมาก ทอด้วยลายที่เรียกว่า ลายก้านาง ลายประหรือลายตากีบ

3.1.2 เลื้อก้อม เป็นเลื้อของผู้หญิงไทยทรงดำ มีสีครามเข้มจนเกือบดำ ด้วยการย้อมคราม ตัดและเย็บด้วยมือ ฝีเข็มละเอียด สามารถใส่ได้ทั้ง 2 ด้าน ลักษณะเป็นเลื้อคอกกลม ผ้าหน้าแขนกระบอกเข้ารูป ติดกระดุมเงินถี่มาก ประมาณ 10-12 เม็ด กระดุมจะทำด้วยเงินแท้ เป็นยอดแหลม มีลายกลีบบัว ติดห่วง ปัจจุบันหายากมาก เลื้อก้อมจะใช้คู่กันกับผ้าซิ่น

3.1.3 เลื้อไต หรือเลื้อไท เป็นเลื้อชุดลำลองของชายไทยทรงดำ มีลักษณะเป็นผ้าสีครามเข้ม ผ้าหน้าตลอด แขนกระบอก ติดกระดุมเงิน ประมาณ 18-20 เม็ด เลื้อจะมีลักษณะเข้ารูปตรงเอว แล้วผายออก ยาวลงมาคลุมสะโพกตอนบน เลื้อไตของชายจะยาวกว่าเลื้อก้อมของผู้หญิง มีกระเป๋่า 2 ซ้าง ตรงชายล่าง

3.1.4 ล้วงก้อม และล้วงฮี คือ ล้วงก้อม คือ กางเกงขาสั้น และล้วงฮี คือ กางเกงขาขาว กางเกงของไทยทรงดำมีลักษณะคล้ายกางเกงจีน คือ เอวปล่อยกว้างสำหรับทบเข้าหาตัว แต่ปลายขาจะสอบเข้าเล็กน้อย จะตัดเย็บด้วยผ้าทอมือ ย้อมสีครามเข้ม เมื่อนุ่งแล้วจะใช้เชือกผูกเอวรัดไว้

3.1.5 เลื้อฮี เลื้อฮีของทั้งหญิงและชายไทยทรงดำจะเป็นเลื้อชุดใหญ่ ซึ่งแต่ละคนจะมีประจำตัว ตัวเลื้อฮีจะมีพื้นเป็นสีครามเข้ม สาบด้านหน้า คอเลื้อ และใต้รักแร้ ด้านข้างและชายเลื้อจะประดับด้วยลวดลายจากผ้าไหมสีต่างๆ อย่างสวยงาม

เลื้อฮีของหญิงจะเป็นเลื้อสวมหัว ส่วนของชายจะผ่าหน้าตลอด

ความสำคัญของเลื้อฮีอยู่ที่ว่า ในวันตายนั้นจะต้องใส่เลื้อฮีด้วย เพราะถือกันว่าถ้าใส่เลื้อฮีไปจะได้พบญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว จะได้จำกัดได้เป็นคนในสกุลเดียวกัน ถ้าไม่ใส่ไป

จะจำกันไม่ได้ และจะใส่เสื้อโดยเอาด้านข้างในที่มืดลวดลายสวยงามออกมาด้านนอกและเชื่อว่าพ่อแม่ที่ตายไปแล้วก็จะจำลวดลายของเสื้อสีนั้นได้ด้วย และยังต้องใช้เสื้อสีนั้นคลุมโลงศพอีกในขณะตั้งศพ

3.1.6 ผ้าเบียว คือ ผ้าสไบ หรือผ้าเบี่ยง ผ้าเบี่ยงของชาวไทยทรงดำจะมีสีครามเข้ม เป็นผ้าฝ้ายทอมือ กว้างยาวประมาณ 15' X 25" มีลวดลายประดับที่ชายทั้ง 2 ด้าน ด้านละ 3 ลาย เป็นลายขอกุด มักเดินเส้นด้วยด้ายหรือไหมหลายๆ สีอย่างสวยงาม

3.1.7 เสื้อตัก เป็นผ้าฝ้ายทอมือ สีธรรมชาติ ไม่ย้อมสี นำมาตัดสวมหัวและเย็บด้านข้าง จะสวมเมื่อพ่อแม่ถึงแก่กรรม โดยเฉพาะลูกหลานต้องสวมเสื้อตักนี้ในพิธีศพ พร้อมด้วยผ้าโพกศีรษะ คล้ายในประเพณีงานศพของคนจีน

3.1.8 กระเป่า ชาวไทยทรงดำชาย จะมีกระเป่าที่ตัดเย็บอย่างประณีตเป็นผ้าฝ้ายสีดำ เย็บซ้อนกันเป็นรูปกระเป่า ตกแต่งด้วยผ้าไหมหลากสี เป็นลวดลายต่างๆอย่างสวยงาม และมีสายยาวๆ ไปมัดไว้ที่เอวด้านหลัง

3.1.9 ย่าม ชาวไทยทรงดำจะมีย่าม ซึ่งใช้ผ้าทอย้อมสีต่างๆ เย็บเป็นย่ามสำหรับสะพายเพื่อไปเก็บของในป่า หรือไถ่ยวงาน ย่ามที่ใช้มี 2 ชนิด คือ ย่ามแดงใช้สำหรับใส่สิ่งของเวลาเดินทาง ใช้แทนกระเป่าเสื้อผ้าในปัจจุบัน ส่วนย่ามอื่นๆ คือ ย่ามที่เป็นผ้าทอธรรมดาใส่สิ่งของต่างๆ เมื่อไปทำไร่ ทำนา และใช้ใส่สิ่งของอื่นๆ ซึ่งไม่ค่อยประณีตนัก

3.2 เครื่องใช้อื่นๆ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของไทยทรงดำ ซึ่งเป็นผ้าพื้นๆ นอกจากเครื่องแต่งกายแล้ว ยังมีสิ่งของเครื่องใช้บางอย่างอื่นๆ อีกมาก เช่น

3.2.1 ผ้าหย่น (มุ้ง) ของชาวไทยทรงดำแต่ดั้งเดิมนั้น จะเป็นผ้าฝ้ายทอสีครามเข้มทั้งหลัง และตรงมุมหมุงทั้ง 4 ด้าน จะตกแต่งด้วยผ้าไหมสีต่างๆ เป็นรูปดอกไม้ ลวดลายพร้อมประดับกระจกสี ในปัจจุบันไม่นิยมใช้แล้ว แต่มาใช้มุ้งผ้าโปร่งขาว ซึ่งชาวไทยทรงดำ เรียกว่า "ก้วง" มิได้เรียกผ้าหย่นเหมือนมุ้งสีดำ

3.2.3 หมอน ชาวไทยทรงดำนิยมทำหมอนไว้ใช้เอง เป็นจำนวนมากมายไว้ใช้ในบ้าน โดยหน้าหมอนแต่ละใบนั้น จะปักด้วยไหมและผ้าไหมสีต่างๆ ลักษณะของหมอนคล้ายกับหมอนชนิดทางภาคอีสาน โดยที่หน้าหมอนนั้นจะมีประมาณ 6 ช่อง

3.2.4 อื่นๆ นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ชาวไทยทรงดำ ยังประดับตกแต่งผ้าทอที่ใช้ในการดำรงชีวิตอีกหลายชนิด เช่น ผ้าห่ม เมาะ หมวกเด็ก เบาะ ที่นอน ผ้าคลุม ปลูกหมอน ม่าน ผ้าเช็ดหน้า รวมทั้งของเล่นเด็ก และของเล่นในงานเทศกาล เช่น ลูกช่วง ซึ่งเป็นสิ่งของที่ทำจากผ้าทอมือทั้งสิ้น